

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

Agresivita a šikana u školní mládeže

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí diplomové práce:

PhDr. Alena Plšková

Vypracoval:

Bc. Roman Skokan

Brno 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Agresivita a šikana u školní mládeže“ zpracoval samostatně a použil jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této diplomové práce.

Elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné.

Brno 20. března 2010

.....

Bc. Roman Skokan

Poděkování

Děkuji PhDr. Aleně Plškové za věnovaný čas a užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytla při zpracování diplomové práce.

Také bych velice rád poděkoval mým nejbližším Darině Hradecké a dcerám Natálce a Sáře za poskytnutou podporu, které si nesmírně vážím a bez které bych tuto práci nikdy nenapsal.

Bc. Roman Skokan

OBSAH

Úvod	2
1. Znaký šikany	4
1.1 Vymezení pojmu	4
1.2 Motivy šikany a její podstata	6
1.3 Pět stupňů šikany	8
1.4 Hlavní znaky šikany	11
1.5 Formy a podoby šikany	13
1.6 Účastníci šikany	15
1.7 Skupiny otevřené šikaně	20
1.8 Role školy	20
1.9 Dílčí závěr	21
2. Odhalení a pomoc šikanovaným	22
2.1 Škola a její pracovníci	22
2.2 Rodina oběti a agresora	24
2.3 Instituce pomáhající při řešení šikany	25
2.4 Dílčí závěr	25
3. Šikana z právního hlediska	26
3.1 Školní oblast	26
3.2 Trestní oblast	28
3.3 Rodinná oblast	32
3.4 Dílčí závěr	33
4. Prevence šikany	34
4.1 Pohled do historie	34
4.2 Obecné preventivní zásady	35
4.3 Schéma prevence školních šikan	37
4.4 Opatření MŠMT České republiky	38
4.5 Projekty prevence šikany	40

4.6 Iniciativa proti šikaně	44
4.7 Dílčí závěr	45
5. Empirická část	46
5.1 Cíl šetření	46
5.2 Stanovení hypotéz	46
5.3 Použité metody a šetřený soubor	46
6. Průběh a výsledky šetření	48
6.1 Průběh šetření	48
6.2 Interpretace zjištěných dat	48
6.3 Verifikace hypotéz	62
6.4 Závěr šetření	63
Závěr	64
Resumé	66
Anotace	67
Klíčová slova	67
Seznam použité literatury a pramenů	68
Seznam příloh	70

Úvod

Škola je místem, kam jedinec přichází plný očekávání a zvědavosti. Navazuje tam sociální kontakty s vrstevníky i dospělými, učí se respektovat a být respektován. Získává nové vědomosti a dovednosti. Je ale také místem, kde se dítě stále častěji setkává s násilím, ponižováním a urážkami. Poničené sešity a učebnice, potrhaný oděv a modřiny. To vše jsou průvodní znaky šikany. Věc, na kterou nejsou připraveni ani žáci, ani jejich rodiče.

Násilí, agrese a konflikty jsou neodmyslitelnou součástí vztahů mezi tvory, kteří dokáží myslet, hovořit a vzájemně se dorozumívat. Co je násilí, co lze za násilí považovat, jakým způsobem se projevuje, jsou otázkami mnoha diskuzí. Násilí jako takové se objevuje ve všech vztazích, tedy i ve škole. Pro vztah označovaný jako šikana je typická absolutní asymetrie sil, kdy mocnější zneužívá slabšího a šlape po jeho základních právech. Sociální stereotyp ale považuje školu za místo, kde vládne tvůrčí atmosféra, kulturnost a kultivovanost, respekt. Proto se spojení slov násilí a škola vyskytovalo v naší společnosti velice zřídka a vždy vzbuzovalo rozpaky jak ze strany učitelů a vedení škol, tak ze strany rodičů. Mnohdy byl problém šikanozního chování a jednání bagatelizován a omlouván s tím, že jde pouze o jakousi klukovinu či vzájemné nepochopení se všech zúčastněných. Průzkumy a údaje uváděné v posledních letech však ukazují, že se téměř 40% všech školou povinných s šikanou setkala buď jako oběť, nebo jako svědci.

Šikana se stala novým fenoménem naší doby. O její existenci všichni už někdy slyšeli, mnozí se s ní setkali jako žáci, rodiče či učitelé, ale hlubší znalost a pochopení tohoto celospolečenského problému jako takového stále chybí. Díky zveřejňování nejotřesnějších případů v médiích a zesilujícímu tlaku rodičů, kampaním realizovaným jak ze strany státu, tak nevládních organizací se začaly stojaté vody českého školství pomalu hýbat.

Pro mne, rodiče dítěte navštěvujícího předškolní zařízení, jde o téma, které nabývá na důležitosti. Posmívání, fyzické ataky jsou dnes řešeny i ve školách tohoto typu. O vyšších stupních nemluvě. Připravenost či nepřipravenost pedagogů řešit chování vykazující znaky počínající šikany vybízí k zamyšlení se a hlubšímu zkoumání. Vždyť každý rodič vkládá své dítě s důvěrou a vírou do rukou učitelů, kteří by neměli

předávat jenom znalosti, ale měli by se stát i vzory, ochránci a první bariérou proti školnímu násilí.

Cílem mé diplomové práce je seznámit čtenáře s problematikou šikanování u dětí a školní mládeže. Chtěl bych postihnout možnosti řešení této problematiky, které dává naše legislativa. Část práce bude věnována i pedagogům. Pokusím se ukázat, jak jsou pedagogové o problematice šikany informováni a schopni možnou situaci řešit.

V diplomové práci bych chtěl potvrdit nebo vyvrátit, zda:

- mají pedagogové v současné době dostatečný přístup k informacím o šikaně,
- jsou osoby, které šikanují, v rámci českého právního systému, postížitelné.

Není v mých možnostech tento závažný sociální problém vyřešit či snad dokonce vymýtit. Chtěl bych ale z dostupných zdrojů tento jev přiblížit, objasnit a zhodnotit současnou situaci.

1. Znaky šikany

Šikana ve školách a školských zařízeních patří k jednomu ze stále se rozšiřujících druhů násilí. Jde o velmi nebezpečný sociálně patologický jev, při kterém dochází k omezování osobní svobody a možnosti vlastního rozhodování. Obětem je ubližováno na zdraví i majetku. Případy, kdy byla oběť šikany brutálně zbita, okradena či psychicky dlouhodobě terorizována, jsou v mnoha případech zdokumentovány. Těm nejzávažnějším, a tedy i mediálně nejatraktivnějším, je věnována náležitá pozornost. Bylo by ale zásadní chybou, kdyby se veškerá péče a pomoc omezovala pouze na ně. Většinou jde totiž o mnohem méně závažné ubližování, které ovšem nesmí být podceňováno. Mezi tyto obvyklé projevy šikany patří bití, kopání, ničení věcí, lití tekutin do osobních věcí, vyhazování oblečení z okna, vulgární nadávky apod. Pro senzitivnější děti mohou být ale i takovéto „banální“ příhody velkým trápením, a to zejména jestliže oběť ví, že totéž nebo něco podobného se může stát znovu a bojí se svěřit jak učitelům, tak rodičům.

Ve školách, kde se šikana objevuje, ztrácejí žáci a studenti potřebný pocit bezpečí, bez něhož je jakákoli snaha pedagogů o vzdělávání a rozvoj člověka neefektivní. Zhoubnost a zákeřnost této formy násilí spočívá ve skrytosti. K odhalení může dojít i po několika letech nebo vůbec ne. I při malé intenzitě šikany přesto dochází k traumatům obětí a deformaci vztahů ve skupině.

Bylo by naivní myslet si, že šikana ve školách nebyla a jde o jev pouze současný. Mnozí dokonce říkají, že jde pouze o velkou bublinu, protože takovéto chování je normální – bylo, je a bude. Ale fakt, že šikanování v nejhorších případech vedlo oběti k sebevražedným pokusům, násilným útokům a dokonce i vraždám, by měla naše společnost brát jako vážný výstražný signál. Šikana je totiž nejen příznakem dysfunkčnosti školy, ale celého systému a společnosti.

1.1 Vymezení pojmu

Vymežit a definovat pojem šikana se pokouší celá řada institucí i jednotlivých autorů. Přesto však v našem právním řádu právní definici nenajdeme. Jde totiž o velmi

složité problémy, které svými důsledky i znaky zasahuje do mnoha právních odvětví. O šikaně mluvíme tehdy, je-li oběť z jakéhokoli důvodu bezbranná (fyzický handicap, psychická odlišnost, neobratnost, izolovanost v kolektivu, skupinový útok) - jedná se tedy o asymetrickou agresi.

Pojmem šikana tudíž nelze označovat všechno zlo a nepříjemnosti, kterými si děti navzájem ubližují. Pojem šikana má svůj etymologický původ ve francouzském slově *chicane*, což znamená zlomyslné obtěžování, týrání a sužování, pronásledování, byrokratické lpění a liteře předpisů.

Definice šikany, kterou užívají v posledních letech zahraniční psychologové a pedagogové zní: Šikanování říkáme tomu, když jedno dítě nebo skupina dětí říká jinému dítěti ošklivé a nepříjemné věci, bije je, kope, vyhrožuje mu, zamyká je v místnostech a podobně. Tyto incidenty se mohou často opakovat a pro šikanované dítě je obtížné, aby se samo ubránilo. Jako šikanování mohou být označeny také opakované posměšky nebo ošklivé poznámky o rodině. Jako šikanování však obvykle neoznačujeme občasnou rvačku nebo hádku přibližně stejně fyzicky vybavených soupeřů.¹

Šikanu řadíme mezi patologické formy mezilidského soužití. Představuje formu agresivního násilí a tzv. psychotraumatizace ve skupině. Je jednou z forem syndromu CAN (Child Abuse and Neglect). Je to chování, které lze charakterizovat jako asociální. Šikanu můžeme stručně definovat jako fyzické a psychické, popř. kombinované ponižování, až týrání slabších jedinců (většinou ve skupině) „silnějšími“. Jedná se o chování, jehož cílem je ublížit, ohrožit nebo zastrašit jiného člověka, popř. skupinu lidí. Mezi základní typy šikany patří slovní agrese (urážky, pomluvy, zesměšňování), fyzická agrese (bití, týrání, ohrožování zbraní), příkazy, krádeže a ničení věcí.²

¹ ŘÍČAN, P. Agresivita a šikana mezi dětmi: Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí. 1. vyd. Praha: Portál, 1995, s. 26

² BENDL, S. Prevence a řešení šikany ve škole. 1. vyd. Praha: ISV nakladatelství, 2003, s. 28

Michal Kolář ve své knize Bolest šikanování vymezuje tento pojem následovně: „Jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně týrá a zotročuje spolužáka či spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci.“³

Oficiálně uváděnou definice šikanování nalezneme v Metodickém pokynu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy – „Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit, ohrozit nebo zastrašovat žáka, případně skupinu žáků. Spočívá v cílených a opakovaných fyzických a psychických útocích jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Nově se může realizovat i prostřednictvím elektronické komunikace, jedná se o tzv. kyberšikanu. Ta zahrnuje útoky pomocí e-mailů, SMS zpráv, vyvěšování urážlivých materiálů na internetové stránky apod. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako demonstrativní přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků. Nebezpečnost působení šikany spočívá zvláště v závažnosti, dlouhodobosti a nezřídka v celoživotních následcích na duševní a tělesné zdraví oběti.“⁴

Přesto, že výše uvedené definice uvádějí, že šikana je obvykle opakované ubližování, je možné za šikanu považovat i jednotlivou událost, jedná-li se o obzvláště krutý a brutální čin.

1.2 Motivy šikany a její podstata

Když se setkáme s šikanou, vidíme její následky, snažíme se zjistit, vypátrat motiv, který vedl agresora k tomuto jednání. Říčan ve snaze odhalit příčiny agresivního chování a jednání vysledoval a popsal čtyři základní motivy:

³ KOLÁŘ, M. Bolest šikanování. 1. vyd. Praha: Portál, 2001, s. 27

⁴ Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, č.j. 24 246/2008-4, čl. 1, odst. 1, účinnost od 1.1.2009

- **Tlak kolektivu**

Jedinec je nucen, aby se choval tak, jak společnost očekává, např. chlapec má být mužně tvrdý, nikoli změkčilý, nemá se bát ránu dostat a v případě potřeby ji i dát. Je-li jedinec pod konstantním tlakem “být takovým, jakým mám být“ a je-li ke své budoucí sociální roli veden a systematicky připravován, vnímá, že jedinci slabí či dokonce neúspěšní jsou zpravidla terčem pohrdání a posměchu.

- **Touha po moci**

Touha ovládat druhého ať už za účelem prospěchu (získat hmotné věci, peníze apod.) či uspokojení vlastního ega (někdo je nám vydán na milost a nemilost). Touha po moci je spíše přiznivujícím motivem k výše uvedenému. Přání ovládat druhého člověka je silné a i ze zcela racionálních důvodů. Ovládáme-li nějakého jedince či ještě lépe skupinu jedinců, pomůže nám to splnit vlastní přání a dosažení jakéhosi uspokojení.

- **Motiv krutosti**

Psychoanalýza předpokládá, že vidět někoho trpět působí jedinci potěšení, aniž by se jednalo o jedince se sklony k sadismu. Tento motiv je často považován za spíše okrajový. Při šikaně je prvek uspokojení krutosti, který dřímá v každém z nás, uspokojen.

- **Zvědavost a experiment**

Týrání funguje do určité míry jako pokus. Agresor je zvědavý a zkouší, jak bude druhý jedinec reagovat na ponížení a bolest, jak se projeví jeho strach. Agresor cítí, že týrání a ponižování oběti takzvaně duševně obnažuje, což v něm vzbuzuje zvědavost podívat se až na její dno.⁵

Na tomto místě je nutné připomenout, že aby k šikaně mohlo dojít a byla plně rozvinuta, je zapotřebí, aby byly splněny podmínky přítomnosti potenciálního agresora, oběti a také klimatu skupiny, která šikanu připustí, resp. jí nezabrání.

⁵ ŘÍČAN, P. Agresivita a šikana mezi dětmi: Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí. 1. vyd. Praha: Portál, 1995, s. 29

Podstata šikany tkví v tom, že agrese je cílem jednání, nikoli prostředkem k dosažení nějakého konkrétního hmotného zisku. Odměnou pro agresora je radost z uspokojení potřeby ponižovat lidskou důstojnost. Agrese šikanujícího se projevuje zneužitím vlastního postavení ve skupině, využitím určitých osobních, a to jak fyzických, tak i psychických dispozic. Pro šikanu je tedy typická asymetrická agrese. Jedná se o nepoměr sil mezi aktéry, tzn. převaha agresora nad obětí. Jejím důsledkem je poškození druhé osoby ať už fyzické, tak i psychické. Neopomenutelná je také uvědomělost agrese a v drtivé většině také opakovanost ataků.

1.3 Pět stupňů šikany

Šikanování je proces, který se vyvíjí postupně, v několika stádiích. Její rozdělení do pěti stupňů je používáno zejména z praktických důvodů. V reálném prostředí není většinou možné určit přesně hranice mezi jednotlivými stádii, protože ta mezi sebou většinou rychle přecházejí, překrývají se a mnohdy i splývají.

Uvedené schéma zachycuje proces, kterým se deformují vztahy mezi všemi členy skupiny. Tento chorobný proces je opakem budování komunity, jehož cílem je bezpečné soužití a tvořivý přesah osobnostních individuálních rozdílů. Nejhorší podoba šikanování, která je označována jako pátý stupeň, nápadně připomíná fašistickou totalitu. Naproti tomu zdravá komunita je evidentně skupinovou demokracií.

První stupeň - zrod ostrakismu

Rodiče i mnozí učitelé žijí v zajetí představy, že jsou k šikaně zapotřebí zvláštní spouštěcí mechanismy. I to je důvod, proč se výskyt šikanování považuje za ojedinělý a pro život většiny žáků bezvýznamný. Šikanování se však může objevit téměř v každé skupině. Podmínky k jejímu vzniku bývají totiž zcela běžné a nenápadné.

V každé skupině, tu školní nevyjímaje, se vždy při „hře se strachem“ velmi záhy objeví jednotlivci, kteří jsou nejméně vlivní a oblíbení, ti, kteří se nacházejí na tzv. sociometrickém chvostu. V odborné literatuře se takový jedinec označuje různě, např. obětní beránek, černá ovce, outsider, omega apod. Při tradičním způsobu

výchovy se cíleně nepracuje se vztahy mezi žáky, všichni jednotlivci na chvost skupiny zakoušejí prvky šikanování, tzv. ostrakismus. Jde o mírné, převážně psychické formy násilí, kdy se okrajový člen necítí dobře – je neoblíben a neuznáván. Dítě – oběť nemá žádné kamarády a nikdo jej nebere vážně. Komunikace s ním probíhá většinou znevažujícím způsobem. Oběť je zesměšňována, oslovují ho převážně hanlivou přezdívkou. Ostatní ho více či méně odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho, sprádají proti němu intriky, dělají na jeho účet „drobné“ legrácky a vtípky. Ohradí-li se, bývá tomuto jedinci vytknuto, že nerozumí legraci a nemá smysl pro humor.

Druhý stupeň - fyzická agrese a přitvrzování manipulace

Ostrakismus může přerůst do dalšího vývojového stádia. Agresor, popřípadě agresori testují a mapují situaci, kam až manipulace může zajít. Zkoušejí přitvrdit a manipulace nabývá podoby tělesných útoků. Posléze agresor zjišťuje, že mu toto jednání přináší nejen pocit uspokojení, ale i obdiv a respekt u ostatních dětí, což jej dále povzbuzuje.

Podle názorů Michala Koláře existují následující důvody, proč tato druhá fáze šikany ve skupinách nastává. Jsou to:

- náročné situace (očekávání obtížné písemky, konflikt s autoritou apod.), kdy ve skupině stoupá napětí, začnou ostrakizovaní žáci instinktivně sloužit jako ventil,
- zvládání své vlastní nejistoty nebo potřeba „přežít“ šedivého programu vede agresory k vymyšlení a většinou rychlému přitvrzení „zábavy“ na úkor nejzranitelnějšího spolužáka,
- složení skupiny, ve které se sejde několik výrazně agresivních asociálních jedinců a v rámci své „přirozenosti“ od samého počátku používají násilí pro uspokojování svých potřeb.

Třetí stupeň – nukleový

Ve třetím stádiu se sympatizující jedinci s agresorem spojí a vytvoří společnou strategii výběru oběti. Šikanování tak nabývá na organizovanosti. Rozdělení rolí bývá

pevné, a pokud se nyní nevytvoří silná pozitivní podskupina, jsou vytvořeny předpoklady pro to, aby se šikanování stalo normou všech.

Čtvrtý stupeň – mlčící většina

V předposledním stádiu dochází k přejímání norem agresorů. Chování skupiny agresorů se stává nepsaným zákonem pro ostatní jedince, kteří je ze strachu poslouchají, někdy jim i posluhují. I mírní a ukáznění žáci se začínají chovat krutě. Výjimkou není ani situace, kdy se aktivně účastní týrání spolužáka a prožívají pocity uspokojení. Tlak ke konformitě na ještě neangažované členy skupiny sílí. Hlavním motorem ve snaze splynout dosud neangažovaných se stává strach, že pokud by zůstali stranou, upoutali by na sebe nechtěnou pozornost a vystavili se sami do pozice možných dalších obětí.

Pátý stupeň - totalita neboli dokonalá šikana

Šikana je nyní předmětem zábavy celé skupiny, potleskem odměňuje agresorovu akci. V tomto stupni šikany pozorujeme psychickou manipulaci ve velmi propracované podobě. Je-li například oběť šikany vyvolána k tabuli, již při prvních slovech třída propukne ve smích. To se logicky projeví na výkonu dítěte u tabule a špatná známka následuje rychle. Očekávání třídy je naplněno. Na úkor oběti se spřádají další intriky, násilí se zdokonaluje a narůstá.

Nastává nastolení totalitní ideologie šikanování, tzv. stadium vykořisťování. Všichni členové skupiny (dokonce i oběť) přijmou normy šikanování a respektují je. Indoktrinace zákazu prozradit šikanování vede u oběti nejen ke strachu o život, ale i k pocitům viny.⁶

⁶ KOLÁŘ, M. Bolest šikanování. 1. vyd. Praha: Portál, 2001, s. 35-43

1.4 Hlavní znaky šikany

Jak mohou rodiče či pedagogové zjistit, že se dítě stalo obětí šikany? Jedním ze základních omylů je předpoklad, že se oběť sama svěří. Důvodů, proč tomu tak je, existuje několik. Největší a pochopitelný je strach ze msty agresorů. Dalšími, neméně častými důvody, jsou obavy z reakce rodičů a vlastní stud oběti, která má pocit, že jí nikdo stejně nebude věřit a po odhalení by mohla ztratit i poslední kamarády, protože je „žalobníček“.

Jestliže chceme zjistit, zda se dítě stalo obětí šikany, musíme zachytit specifické znaky v jeho chování nebo v chování blízkého okolí. Například se u oběti začne projevovat častější sklon k pláči, nemá zájem chodit s kamarády ven, školní prospěch začne kolísat nebo se prudce zhorší. Některé děti se stanou apatickými a smutnými. Jiné mají obranou reakci zcela opačnou. Ve snaze zalíbit se se stávají agresivními, k autoritám drzími, užívají častěji vulgární výrazy, ruší při výuce. Častým vnějším projevem bývá nečekaná změna zevnějšku dítěte. Potrhané a špinavé oblečení, více modřin a odřenin.

Pro lepší přehlednost byly varovné znaky rozděleny na přímé a nepřímé.

Přímé znaky šikanování

- Žák je o přestávkách osamoceny, ostatní o něj nejeví zájem, nemá kamarády.
- Při týmových sportech bývá jedinec volen do mužstva mezi posledními.
- O přestávkách vyhledává blízkost učitelů.
- Má-li žák promluvit před třídou, je nejistý, ustrašený.
- Působí smutně, nešťastně, mívá blízko k pláči.
- Stává se uzavřeným.
- Jeho školní prospěch se náhle a nevysvětlitelně zhoršuje.
- Jeho věci jsou poškozené nebo znečištěné, případně rozházené.
- Zašpiněný nebo poškozený oděv.
- Stále postrádá nějaké věci.
- Odmítá vysvětlit poškození a ztráty věcí nebo používá nepravděpodobné výmluvy.

- Mění svou pravidelnou cestu do školy a ze školy.
- Odřeniny, modřiny, škrábance nebo řezné rány, které nedovede uspokojivě vysvětlit.

Nepřímé znaky šikanování

- Posměšné poznámky na adresu žáka, pokořující přezdívka, nadávky, ponižování, hrubé žerty na jeho účet (rozhodující je, do jaké míry je daný žák konkrétní přezdívkou nebo „legrací“ zranitelný).
- Kritika žáka, výtky na jeho adresu, zejména pronášená nepřátelským až nenávislným nebo pohrdavým tónem.
- Nátlak na žáka, aby dával věcné nebo peněžní dary šikanujícímu nebo za něj platil.
- Příkazy, které žák dostává od jiných spolužáků, zejména pronášené panovačným tónem, a skutečnost, že se jim podřizuje.
- Nátlak na žáka k vykonávání nenormálních až trestných činů či k spoluúčasti na nich.
- Honění, strkání, šťouchání, rány, kopání, které třeba nejsou zvlášť silné, ale je nápadné, že je oběť neoplácí.
- Rvačky, v nichž jeden z účastníků je zřetelně slabší a snaží se uniknout.

Pro rodiče dětí by měli být znepokojující následující znaky:

- Za dítětem nepřicházejí domů spolužáci nebo jiní kamarádi.
- Dítě nemá kamaráda, s nímž by trávalo volný čas, s nímž by si telefonovalo apod.
- Dítě není zváno na návštěvu k jiným dětem.
- Nechuť jít ráno do školy (zvláště, když dříve mělo dítě školu rádo). Dítě odkládá odchod z domova, případně je na něm možno při bedlivější pozornosti i pozorovat strach. Ztráta chuti k jídlu.
- Dítě nechodí do školy a ze školy nejkratší cestou, případně střídá různé cesty, prosí o dovoz či odvoz autem.

- Dítě chodí domů ze školy hladové (agresoři mu berou svačin nebo peníze na svačinu.
- Usíná s pláčem, má neklidný spánek, křičí ze snu, např. „Nechte mě!“
- Dítě ztrácí zájem o učení a schopnost soustředit se na ně.
- Dítě bývá doma smutné či apatické nebo se objeví výkyvy nálad, zmínka o možné sebevraždě, odmítá se svěřit s tím, co je trápí.
- Dítě žádá o peníze, přičemž udává nevěrohodné důvody (např. opakovaně říká, že je ztratilo), případně doma krade peníze.
- Dítě nápadně často hlásí ztrátu osobních věcí.
- Dítě je neobvykle, nečekaně agresivní k sourozencům nebo jiným dětem, možná projevuje i zlou vůli rodičům.
- Dítě si stěžuje na neurčité bolesti břicha nebo hlavy, možná ráno zvrací, snaží se zůstat doma. Své zdravotní obtíže může přehánět, případně i simulovat (manipulace s teploměrem apod.).
- Dítě se vyhýbá docházce do školy.
- Dítě se zdržuje doma víc, než mělo ve zvyku.⁷

1.5 Formy a podoby šikany

Agresivita a násilí páchané v rámci šikany se projevuje v několika formách. Základním rozdělením je členění agrese na přímou a nepřímou, fyzickou a psychickou, aktivní a pasivní. Kombinací těchto tří docházíme k osmi formám agrese. Toto dělení však nelze vnímat jako přesně ohraničené, protože v reálné situaci dochází k jejich kumulaci a prolínání. V posledním období dochází také k nárůstu ekonomické šikany, šikany se sexuálním podtextem a kyberšikany.

Fyzická agrese zahrnuje přímé i nepřímé formy šikany. Přímou fyzickou podobou agrese je kopání, bití částmi těla či jinými předměty, užívání zbraní, fackování, pálení, škrcení, řezání břitvou atd. Nepřímou formou šikanování mohou být různá omezení v podobě zamykání v šatních skříních, na toaletě, v šatně, bránění ve vstupu apod.

⁷ Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, čj. 24 246/2008-4, příloha č. 1

Psychická agrese opět zahrnuje formu přímou i nepřímou. Nejobvyklejší podobou přímé psychické agrese je slovní útok. Při verbálním násilí je hlavním cílem psychika oběti. Tato komunikace může mít opět podobu aktivní a pasivní. Šikanovanému může být ublíženo slovně prostřednictvím obsahu – nadávky, přezdívký, zesměšňování, ale i neverbálním způsobem -výhružná gesta, úšklebky, grimasy, pohledy, křik, odmítání komunikace s obětí, kdy ostatní členové skupiny nereagují na snahu jedince o dialog. Dalším způsobem trýznění může být přemíra či naopak odpírání očního kontaktu. Velmi oblíbené je i zastrašování např. mučením nebo dokonce i zabitím.

Nepřímou psychickou agresi představují pomluvy, nepříjemné žerty, kresby, popěvky, jejichž cílem je zesměšnit oběť. Častá bývá i manipulace, kdy oběť musí plnit degradující příkazy – pojídání znehodnoceného jídla, vlastní provádění grimas i napodobování různých zvířat.

Zrádnost psychického násilí spočívá v obtížném odhalení a dokazování, ale zejména v tom, že nezanechává viditelné stopy na obětech. O to horší následky však může zanechat.

V poslední době narůstá výskyt ekonomické šikany a šikany se sexuálním podtextem. Jedná se převážně o případy šikany s tzv. „sexuálním humorem“, kdy je oběť šikanována sexuálním obtěžováním. Objevuje se motiv homosexuálního znásilňování. Jsou známy případy, kdy je oběť v pokročilých stádiích šikanování nucena veřejně se svlékat, masturbovat, přehrávat znásilnění jiné oběti apod. Následky podobně zaměřené agrese se sexuálním podtextem mohou být opět velmi vážné, a to nejen v oblasti psychické újmy.⁸

Další novou formou šikany se stává kyberšikana. Jejím cílem je někomu ublížit nebo ho zesměšnit za použití elektronických prostředků. Je to úmyslné, nepřátelské chování, které se obvykle opakuje. Jednotlivec nebo skupina útočníků ubližuje takovým způsobem, že se oběť nemůže účinně bránit. Jsou to například hanlivé a urážlivé zprávy prostřednictvím SMS, MMS nebo internetu, zesměšňující nebo ponižující obrázky či videa posílané e-mailem nebo vyvěšené na webové stránce, webové stránky, blogy s cílem zesměšnit někoho, obtěžování prostřednictvím

⁸ LAINOVÁ, M. Šikana. Sborník Děti a jejich problémy 2, Sdružení Linka bezpečí, 2007, s.23

ICQ, SKYPE, FACEBOOK, zesměšňování prostřednictvím komunitních sítí, zneužití identity oběti rozesíláním různých zpráv jejím jménem. Podle informací zveřejněných na internetových stránkách Minimalizace šikany jsou nejčastějšími formami kyberšikany: mobilní telefony (lživá, hanlivá SMS zpráva) – 68 %, chaty (ICQ, AOL,...) – 30 %, maily – 29 %, komunitní síť (Facebook, Libimseti) - 14 % - vzhledem k prudkému rozvoji sociálních sítí se dá předpokládat, že se bude stále zvyšovat.⁹

1.6 Účastníci šikany

Na první pohled by se mohlo zdát, že šikana je hrou dvou herců – agresora a oběti. Při bližším obeznámení se s problémem však zjišťujeme, že jde sice o hlavní aktéry, ale jejich hra se neděje na prázdném jevišti. Vystupují zde ostatní členové skupiny, ve které k šikaně dochází, pedagogové, rodiče agresora i oběti, ale také širší společnost – počínaje veřejností v dané lokalitě či úřady, jimž škola podléhá.

Šikany se dopouštějí chlapci i dívky rovným dílem a obě pohlaví se mohou stát oběťmi. Chlapci šikanují obě pohlaví, dívky obvykle šikanují dívky, zřídka chlapce. Agresoři často užívají šikanu, aby si vybudovali pověst, kdežto agresorky to dělají, aby si ji ochránily.

Chlapci mají sklon chovat se jako lovci, kteří přísluší k velkým, hierarchicky uspořádaným kmenům. Obvykle šikanují otevřeně a dávají přednost fyzické šikaně. Soustředí se na individuální úspěch a akce založené na jejich fyzické zdatnosti. Méně se pokoušejí o škádlení, vyloučení a nepřímou šikanu.

Dívky mají sklon chovat se jako sběračky plodů, které se pohybují v menších, důvěrných přátelských skupinách. Obvykle dávají přednost škádlení nebo nepřímé, méně fyzické šikaně. Používají slovní ponižování, pomluvy a vylučování jako nástroje, jimiž mohou řídit, ovládat a chránit své malé přátelské skupiny. Dívky mají také sklon chovat se „jedovatě“ nebo pasivně-agresivně.

⁹ <http://www.minimalizacesikany.cz>

Agresori i oběti obou pohlaví mívají obvykle hůře vyvinuté asertivní komunikační schopnosti.¹⁰

Agresor

Osobnost agresora může mít několik podob. Jedním z nejvýraznějších znaků těchto šikanujících dětí je snaha ovládat okolí, dominovat mu. Tyto děti bývají ve většině případů fyzicky zdatnější než oběti a lze u nich vysledovat kladný vztah k projevům agrese. Dalším typickým znakem je nedostatek morálního citění či pružné morální mantinely, absence jakýchkoli pocitů viny či lítosti. V důsledku nedostatku sebereflexe vnímají agresori svůj případný trest jako křivdu. Mohou být nadprůměrně inteligentní, ale také primitivní a omezení, mívají sklon k sobectví, sebestřednosti a sadismu. Ve skupině jsou tyto děti oblíbené a obdivované, setkáváme se u nich s vysokým stupněm sebevědomí. Agresorem se však může stát i jedinec neoblíbený, s nízkým pocitem sebevědomí, který se snaží tímto chováním na sebe strhnout pozornost a tím získat kýžený obdiv a uznání mezi spolužáky.

Pokud jde o duševní vlastnosti agresora, je třeba vyvrátit poměrně rozšířený omyl, že typický agresor si šikanou „kompenzuje vlastní mindrák“. Je navenek tvrdý z důvodu pocitu méněcennosti, závidí svým spolužákům úspěchy ve škole, cítí se nešťastný a lze mu pomoci, jestliže porozumíme právě této nebo nějaké jiné jeho vlastní skryté bolesti.

Kolář se pokusil na základě určitých společných rysů o praktické rozdělení a typologii iniciátorů šikany, a to na tři typy:

- **1. typ**

Hrubý, primitivní, impulsivní, se silným energetickým přetlakem, kázeňskými problémy – narušeným vztahem k autoritě, někdy zapojený do gangů páchajících trestnou činností.

Vnější forma šikanování: šikanují masivně, tvrdě a nelítostně, vyžadují absolutní poslušnost, používá šikanování cíleně k zastrahování ostatních.

¹⁰ FIELDOVÁ E. M. Jak se bránit šikaně: praktický rádce pro děti, rodiče i učitele. 1. vyd, Praha: Ikar, 2009, s. 30

- **2. typ**

Velmi slušný, kultivovaný, narcisticky šlechtěný, sevřený, zvýšeně úzkostný, někdy i se sadistickými tendencemi v sexuálním smyslu.

Vnější forma šikanování: násilí a mučení je cílené a rafinované, děje se spíše ve skrytu, bez přítomnosti svědků.

- **3. typ**

„Srandista“, optimistický, dobrodružný, se značnou sebedůvěrou, výmluvný, nezřídká oblíbený a vlivný.

Vnější forma šikanování: šikanuje pro pobavení sebe i ostatních. Patrná snaha vypíchnout „humorné a zábavné“ stránky.¹¹

Oběť

Osobnost oběti a její charakteristika jsou pro popisování mnohem obtížnější. Typická oběť totiž neexistuje. „Téměř každá skupina si najde nějakou tu menší oběť a kritéria tohoto „vyznamenání“ jsou velmi rozmanitá. Navíc někdy není důležité, jaká oběť vlastně je, její výběr je naprosto nahodilý. Při troše smůly se může obětí stát kterékoli dítě“.¹²

Pro práci se šikanou je však jistá míra typizace oběti nutná. Určité rysy chování lze u obětí vysledovat. A vysledovat a využít je umí i agresori. Jedním z magnetů násilí bývá neobratnost, fyzická slabost, obezita či jiné viditelné handicap (rozštěpy patra, tělesné vady, poranění vzniklá následkem úrazu apod.). Multikulturalizace společnosti s sebou přináší i šikanu jedinců, která vychází z fyzické odlišnosti rasy, ale i sekundárních náboženských znaků (muslimské šátky apod.) Obětí šikany se stávají i sociálně znevýhodněné děti – nenavštěvují z ekonomických důvodů určitý druh restaurací, nevlastní mobilní telefony, neoblékají se do značkového oblečení apod. Provokujícím faktorem může být a často i bývá psychická odlišnost. Jsou to především viditelná bojácnost, slabá rivalita v zátěžových situacích, jedinci snadno propadající panice, výčitkám svědomí nebo přílišné sebekritičnosti. Problematickou se z pohledu typizace oběti stává i míra inteligence. Obětí se stávají děti mentálně slabší, kde

¹¹ KOLÁŘ, M. Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny, diagnostika a praktická pomoc. 1. vyd. Praha: Portál, 1997, s. 55-56

¹² KOLÁŘ, M. Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny, diagnostika a praktická pomoc. 1. vyd. Praha: Portál, 1997, s. 56

agresora k akci vybízí jejich naivita, těžkopádnost, závislost a vyšší sugestibilita, ale i jedinci vysoce inteligentní. Těm se „osudným“ stávají např. znalosti, výborné hodnocení školního výkonu, schopnost orientovat se v problémech.

Do nevýhodné situace se dostává i dítě v třídním kolektivu nové nebo dítě ve zvýšené míře nemocné či dítě pro svůj zdravotní stav omezené v různých aktivitách.¹³

Oběti jsou také ti, kteří si nesou ty nejhorší následky. Závažnost poškození je přitom v přímé úměře k délce probíhající šikany a stupni šikany. Opomenout nelze ani míru obranyschopnosti obětí. V nejhorších případech dochází k rozbití identity obětí a nastolení trvalého pocitu bezmoci, závislé otrocké poddajnosti a věrnosti agresorovi (pramenící ze strachu před ještě větším utrpením, které by mohlo následovat, kdyby se snad oběť nesnažila agresorovi všemi způsoby zalíbit).¹⁴

Šikanování zejména ve vyšších stádiích s sebou přináší ještě další rozměr. Jde o jakýsi silný vztah závislosti mezi agresorem a obětí. Postupně dochází k vytváření závislosti na pocitech absolutní moci. Agresor je nutkán ke stupňování a zdokonalování násilí, protože oběť mu poskytuje svým utrpením pocit nadřazenosti. Tímto dochází ke vzniku zmiňované závislosti. Tuto závislost nalezneme i u oběti. Dochází k tzv. identifikaci s agresorem.¹⁵ Agresor je považován za kamaráda, stává se vzorem, idolem. Snaží se získat náklonnost prostřednictvím svého utrpení. V případě odhalení a následného vyšetřování šikany se oběť agresora zastává, mnohdy i znesnadňuje vyšetřování. Tato vazba oběti na svém trýzniteli se nazývá stockholmským syndromem.

A jaké jsou následky šikanování? Čím vyšší stupeň šikany, tím tragičtější následky. U počátečních stupňů šikany jsou účinky sice nenápadnější, ale o to záleudnější. „Vystavení trvalému bolestivému emočnímu tlaku a tzv. subtilnímu násilí (izolace, zesměšňování, ponižování, nadávání...) pozvolna, ale jistě narušuje jeho osobnostní vývoj“.¹⁶ U nejvyšších stupňů šikany se následky dotýkají celé osobnosti.

¹³ LAINOVÁ, M. Šikana. Sborník Děti a jejich problémy 2. Sdružení Linka bezpečí, 2007, s. 33

¹⁴ KOLÁŘ, M. Skrytý svět šikanování ve škole: příčiny, diagnostika a praktická pomoc. 1. vyd. Praha: Portál, 1997, s. 68

¹⁵ LAINOVÁ, M. Šikana. Sborník Děti a jejich problémy 2. Sdružení Linka bezpečí, 2007, s. 29

¹⁶ KOLÁŘ, M. Skrytý svět šikanování ve škole: příčiny, diagnostika a praktická pomoc. 1. vyd. Praha: Portál, 1997, s. 70

Oběti se často zhroutlí, trpí poruchami spánku, nočními děsy, psychosomatickými potížemi, panickou hrůzou ze zabití. Bezvýchodnost situace mohou oběti řešit i dobrovolným odchodem ze života.

Rodina

Děti jsou odrazem své rodiny. Dědí geny, nadání, postoje a vzorce chování, což má vliv na to, zda budou odolné tváří v tvář šikaně, a zvyšuje či snižuje to pravděpodobnost, zda se stanou obětí či agresorem, případně obojím.

Rodiče agresorů se většinou o šikanózním chování svých dětí dozvědí ve chvíli, kdy jsou informováni školou či jinou institucí. Rodinné zázemí agresorů zpravidla vykazuje známky citové deprivace a subdeprivace. Typická je také absence duchovních a mravních hodnot. Agresivita a brutalita jsou mnohdy součástí jejich rodinného života.

Někteří rodiče mohou však také chování dítěte naopak uvítat jako projev ostrých loktů, se kterými se ve světě neztratí. Vůči škole bývají arogantní, na obhajobu dítěte uvedou cokoli, o čem si myslí, že by mohlo zapůsobit a ochránit jejich potomka. Tak se vlastně stávají nepřímými účastníky šikany.¹⁷

Co se týče rodinného zázemí obětí, Don Olweus, norský průkopník boje proti šikaně, je přesvědčen, že mnohé oběti pocházejí z příliš ochranných rodin. Sem patří opatrné, citlivé děti, které mají příliš těsný vztah k matce a citově vzdáleného, odtažitého otce, a rodiny, které chovají své děti jako v bavlnce. Druhým extrémem jsou rodiče, kteří své dítě týrají nebo zanedbávají. Takové dítě se pochopitelně chová jinak nebo vypadá jinak než ostatní a nemá šanci do kolektivu zapadnout. Zvláštní jev lze někdy pozorovat u jedinců pocházejících z prostředí s takzvanou „spartánskou“ výchovou, kdy dojde k charakterové závislosti tyрана a týraného. Týraný zcela záměrně provokuje potenciální agresory a výsledná šikana je jeho cílem.

¹⁷ ŘÍČAN, P. Agresivita a šikana mezi dětmi: Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí. 1. vyd. Praha: Portál, 1995, s. 42

K zamyšlení vybízí názor Fieldové, která uvádí, že „jestliže se dítě nedokáže vzepřít rodiči, jehož miluje, a říci mu „ne“, pak se těžko dokáže vzepřít agresorům, jež nenávidí, a říci „nedělej to“.¹⁸

1.7 Skupiny otevřené šikaně

Šikana, jak bylo uvedeno, není záležitostí dvojice šikanující – šikanovaný, případně několika dětí, které se na ní přímo podílejí. Výskyt šikany a její rozvoj není možný, pokud nemá „podhoubí“ v tom, co se děje ve skupině jako celku.

Rizikovou konstelaci vykazují skupiny s tuhou vnější kázní, hierarchicky organizovanou s výskytem většího množství agresivních jedinců. Šikana má vzrůstající tendenci v pořadí mateřská škola, základní škola, střední škola, učiliště, učiliště s internátem, armáda, vězení.

Šikana také mnohdy nezávisí na osobnostních charakteristikách šikanovaného, ale čistě na jakémsi vžitém vzoru. Příkladem mohou být instituce internátů a učilišť, kde se šikana rozvíjí jaksí samozřejmě a jedinci jsou šikanováni nebo posléze sami šikanují na základě „tradice“ předávané od ročníku k ročníku. Jakýkoli nově příchozí je šikanován pouze na základě toho, že je nový.

1.8 Role školy

„Nevidím zlo, neslyším zlo, nemluvím zlo!“. I tak by se dal popsat přístup některých škol a jejich pedagogů. Projevy šikany bývají ve školách, kde šikanu omlouvají, tolerují, popírají nebo proti ní nic nepodnikají, mnohem horší. Tyto školy si velice nízko cení vzájemného respektu a je v nich nízká hladina prosociálního chování. Násilníci se většinou projevují mimo dohled pedagogů a často také učitelům podlézají, aby je ošálili. Typickým předsudkem učitelů – možná spíše výmluvou, proč nezasahují – je názor, že pokus o řešení by vedl k pečlivějšímu tajeň šikany, jinak by existovala

¹⁸ FIELDOVÁ E. M. Jak se bránit šikaně: praktický rádce pro děti, rodiče i učitele. 1. vyd. Praha: Ikar, 2009, s. 60

beze změny. I kdyby to tak někdy skutečně bylo, energický pokus zastavit šikanu by aspoň žáky ujistil o tom, že učitel odsuzuje šikanu, což má morální význam. Učitelé nejednou sdílejí averzi a despekt dětského kolektivu k obětem a nedokážou tento postoj korigovat. Tím nepřímou vyjadřují souhlas s agresí a podporují ji. Učitel může dát dokonce bezděčně sám podnět k šikaně, když nesprávně použije ironie nebo dokonce dítě přímo před třídou zesměšňuje.¹⁹

Hlavním nástrojem pedagoga při ovlivňování skupiny i jednotlivců by měla být vlastní osobnost. Učitel by měl rozumět sám sobě a znát své vlastní možnosti. Měl by být všímavý, sledovat dění ve třídě, vztahy mezi dětmi, stupeň spolupráce nebo rivality. V případě odhalení šikany mezi dětmi, musí zaujmout jasné stanovisko a projevit nesouhlas s takovým jednáním veřejně před celou třídou. Rozhodný a nekompromisní postoj je důležitý jak pro oběť, které tím poskytuje podporu a ochranu, tak pro ostatní děti, které by měly poznat, že v humánní společnosti se takové chování netoleruje. Bezprostředně po odhalení události by měl následovat veřejný a přiměřený postih šikanujícího dítěte, ovšem s tím, že pedagog dá najevo, že neodsuzuje je samotné, nýbrž jeho chování.²⁰

1.9 Dílčí závěr

Napříč celou společností vítězí názor, že je šikana problémem, který je nutno řešit systematicky a dlouhodobě. Na šikanu se pohlíží jako na dlouhodobé, stupňující se násilí fyzické i psychické, které může a většinou bývá dlouhodobého charakteru. Dopouštějí se ho obě pohlaví na svých spolužácích či jiných členech blízkého společenství. Mívá celou řadu podob i různou intenzitu.

Díky definování klíčových znaků lze lépe odhalit skupiny i školní třídy, v jejichž středu se odehrává drama šikany. Značná pozornost je věnována jednotlivým aktérům násilí. Jsou vymezeny stupně šikany, typy agresorů, stejně jako charakteristika obětí i ostatních zúčastněných.

¹⁹ ŘÍČAN, P. Agresivita a šikana mezi dětmi: Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí. 1. vyd. Praha: Portál, 1995, s. 41

²⁰ LOVASIOVÁ, L. Šikana. 1. vyd. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí o.s.p., 2006, s. 16

2. Odhalení a pomoc šikanovaným

Otázka odhalení a pomoci šikanovaným, ale také šikanujícím a potažmo celé nemocné skupině je značně komplikovaná a dlouhodobá. Existují však dvě roviny, v nichž lze nápravu provádět. Jsou to škola a rodina. Škola je totiž místem, na kterém většinou k šikaně dochází, naproti tomu rodina prezentuje instituci, která dítěti poskytuje základní sociální dovednosti, návyky a samotnou socializaci.

2.1 Škola a její pracovníci

Již bylo uvedeno, ve velké většině případů je místem, kde se šikana odehrává, škola. Její zaměstnanci – pedagogičtí i nepedagogičtí – jsou zodpovědní za to, co se na půdě školy odehrává. Zcela scestným se proto stává názor, že si děti mají své problémy, tedy i šikanu, řešit samy.

Šikana a její možný výskyt ve škole je pro celou řadu pedagogů noční můrou. Důvodů je několik. Odhalené případy s sebou nesou útoky a oprávněné otázky jak rodičů, tak i médií. S tím vším je spojený i nechtěný rozruch. Dalším, vážnějším důvodem, je mnohdy malá připravenost pedagogů v oblasti rozpoznávání a řešení případů šikanování.

Samotné odhalení šikany bývá obtížné. Všudypřítomný strach působí jako stmelující faktor celé skupiny. Účinné a bezpečné vyšetření šikany by mělo vycházet ze znalosti stádií a forem šikany. Jiné postupy totiž uplatňujeme v počátečních stádiích, jiné u pokročilé šikany.

Vyšetřování šikany v počátečním stádiu

1. Rozhovor s těmi, kteří na šikanování upozornili a s obětí (o vnějším obrazu šikanování, užitečné je konzultovat podezření na šikanu s dalšími učiteli). Při rozhovoru s obětí je důležité, aby o tom nevěděli ostatní žáci).
2. Nalezení vhodných svědků (vytipovat členy skupiny, kteří budou pravdivě vypovídat, vybrat žáky, kteří s obětí sympatizují, nebo ji alespoň neodmítají, žáky nezávislé na agresorech).

3. Individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky (nikoli však konfrontace obětí a agresora/ů).
4. Zajištění ochrany obětí (šikanované dítě chránit po dobu, než se šikana vyřeší, zajistit bezpečné příchody i odchody ze školy, v závažných případech šikany ponechat dítě doma).
5. Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi (Vždy poslední krok vyšetřování. Je nutné se dobře připravit, shromáždit důkazy, jinak se jedná o ztrátu času. Většinou je možné použít metodu přitlačení ke zdi.).²¹

Kromě těchto pěti kroků, které doporučuje Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy by měl následovat další postup. Jako vhodné se jeví jednání výchovné komise, která seznámí rodiče agresorů s problémem, následovat by mělo vyjádření pedagogů, žáků a rodičů. Po tomto jednání by komise měla rozhodovat za zavřenými dveřmi a poté seznámit žáky i rodiče se závěrem komise. Škola by měla následně jednat s rodinou oběti, jestliže k němu nedošlo už na úrovni informátorů nebo ochrany oběti.

Po samotném vyšetření šikany a potrestání agresorů by práce pedagogů neměla končit. Následovat by měl krok, dle mého názoru, stejně důležitý, a to cílená práce s celou třídou. Šikana je problém, který má trvalý charakter a který neustává náhle. Skupina zasažená nemocí šikany musí začít budovat bezpečné vztahy založené na respektu jednoho k druhému a kamarádství. Zde mohou sehrát důležitou roli pomocná zařízení, jako např. pedagogicko-psychologické poradny, střediska výchovné péče, orgán sociálně právní ochrany dítěte atd.

Vyšetřování šikany v pokročilém stádiu (výbuch násilí vůči oběti, tzv. třídní lynčování)

1. Překonání šoku pedagogického pracovníka a bezprostřední záchrana oběti (v případě nutnosti přivolat ostatní pedagogy. Důležité je, aby učitel, který šikanu odhalil, nenechal žáky bez dozoru a zachránil oběť před agresory).
2. Domluva pedagogických pracovníků na spolupráci a postup vyšetřování (je-li situace závažná, je možné přerušit vyučování a dohodnout se, kdo a co bude konkrétně dělat).

²¹ Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, čj. 24 246/2008-6, čl. 6

3. Zabránění domluvě agresorů na křivé výpovědi (vyučující by měl zajistit hlídání celé třídy a zabránit komunikaci mezi nimi).
4. Pokrčující pomoc a podpora oběti (je-li oběť zraněna, je nutné zajistit lékařskou pomoc a neprodleně informovat rodiče V této fázi, dovoluje-li to zdravotní stav oběti, mohou učitelé šetrně zjistit, co se stalo, kdo jí ublížil).
5. Nahlášení policii.
6. Vlastní vyšetřování (je bezpodmínečně nutné, aby bylo vyšetřování ukončeno týž den, kdy k odhalení šikany došlo. V jiném případě by mohlo dojít k domluvě mezi agresory či svědky. Nejprve by měl být veden rozhovor s obětí, dovoluje-li to zdravotní stav. Následují rozhovory se svědky a až na úplný konec přicházejí agresori).²²

2.2 Rodiny oběti a agresora

Pro zdárné řešení šikanování je nutné, aby do něho byly zapojeny rodiny obětí i agresorů. Jestliže rodiče zjistí, že je jejich dítě šikanováno, měli by podniknout rozhodné kroky k jejímu odhalení. Dítě – oběť šikany, potřebuje zejména poskytnutí opory, ochrany a porozumění, kterými ho rodina může zaštitit. Rodiče by v nutném případě neměli váhat se změnou vzdělávací instituce a dítě z důvodu bezpečnosti převést na jinou školu.

Spolupráce s rodiči agresora či agresorů bývá mnohem obtížnější a komplikovaná. Jestliže dítě-agresor kopíruje chování svých rodičů, je spolupráce při řešení prakticky nemožná. Je-li dítě z dobře fungující rodiny, je možné rodiče žádat o důraznou domluvu, ve které dají dítěti jasně najevo své názory na násilné chování. Při jednání s rodiči agresora je nutné nedovolit dítěti ovládnout rodiče taktikou různých výmluv, např. zasedli si na mě, jsou nespravedliví, ubližovali oni mně. Ojedinelé nejsou ani případy, kdy přes důkazy a spolehlivě prokázanou šikanu rodiče za každou cenu své dítě brání, aniž by si uvědomovali zhoubnost svého chování.

²² Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, čj. 24 246/2008-6, čl. 6

2.3 Instituce pomáhající při řešení šikany

Při předcházení i řešení šikany je nutné vybudování dobrého odborného zázemí jak pro pedagogy, tak i pro rodiče. Ve školách a školských zařízeních jsou odpovědnými osobami v první řadě ředitelé, dále školní metodici prevence a výchovní poradci. Ti se dále v případě nutnosti obracejí na odborné instituce a orgány.

Resorty poskytující pomoc při šikaně jsou školství, zdravotnictví a sociální péče. Jejich taxativní výčet uvádí Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy v článku 9.

Na tomto místě považuji za nutné zmínit se i o institucích nestátního charakteru, které hrají v pomoci při šikanování stále zásadnější roli. Jsou to například Sdružení Linka bezpečí, Nadace O₂, občanské sdružení AISIS a Vzdělávací institut ochrany dětí a další.

2.4 Dílčí závěr

Je zřejmé, že odhalení či neodhalení šikany vychází ze situace ve skupině, stupně jejího onemocnění a připravenosti okolí. Nejtragičtější bývají odhalení šikany až v důsledku brutálního činu či zoufalého pokusu oběti o únik ze začarovaného kruhu násilí sebevraždou nebo jiným sebezničujícím aktem. Rozkrytí propletence šikany je v mnoha ohledech složité a komplikované. O to důležitější je proto vědět, jak při odhalení postupovat a jakou pomoc všem zúčastněným poskytnout. Zásadní roli zde hrají pedagogové, rodiče a další instituce, které se díky své odbornosti a schopnostem stávají štítem proti dalšímu násilí a současně s tím zažehají plamínky spolupráce, tolerance a přátelství mezi postiženými násilím.

3. Šikana z právního hlediska

České právní prostředí termín šikana nezná. Je však v právní praxi používán jako synonymum pro úmyslné jednání, které je namířeno proti jinému subjektu a které útočí na jeho důstojnost. Není podstatné, zda k němu dochází slovně nebo fyzicky.

Drtivá většina ataků, které jsou vedeny šikanujícím na svou oběť, splňuje znaky trestných činů. Šetření v těchto případech leží na bedrech Policie České republiky. Povinnosti plynoucí ze zákona mají však i škola, její ředitelé a pedagogičtí pracovníci a v neposlední řadě i samotní rodiče.

3.1 Školní oblast

Škola i všechna školská zařízení nesou odpovědnost za děti a žáky. Základní materiálem je Školský zákon č. 561/2004 Sb., který v § 29 Bezpečnost a ochrana zdraví ve školách a školských zařízeních stanoví:

- Školy a školská zařízení jsou povinny předcházet vzniku sociálně patologických jevů.
- Školy a školská zařízení zajišťují bezpečnost a ochranu zdraví dětí, žáků a studentů při vzdělávání a s ním přímo souvisejících činnostech a při poskytování školských služeb a poskytují žákům a studentům nezbytné informace k zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví.
- Školy a školská zařízení jsou povinny vést evidenci úrazů dětí, žáků a studentů ... vyhodnotit a zaslat záznam o úrazu stanoveným orgánům a institucím.²³

Další povinnosti vyplývají školám ze Zákona o sociálně-právní ochraně dětí č. 359/1999 Sb., kde je v § 10 uvedeno:

- (4) Státní orgány, pověřené osoby, školy, školská zařízení a zdravotnická zařízení, popřípadě další zařízení určená pro děti jsou povinny oznámit obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností skutečnosti, které nasvědčují tomu, že jde o děti uvedené v § 6 odst. 1, a to bez zbytečného odkladu

²³ Sbírka zákonů č. 317/2008, Školský zákon č. 561/2004 Sb., s. 4838

po tom, kdy se o takové skutečnosti dozví. Sociálně právní ochrana dle § 6 odst. 1 písm. c) se zaměřuje na děti, které vedou zahálčivý nebo nemravný život spočívající zejména v tom, že zanedbávají školní docházku, nepracují, i když nemají dostatečný zdroj obživy, požívají alkohol nebo návykové látky, žijí se prostitutí, spáchaly trestný čin nebo, jde-li o děti mladší než patnáct let, spáchaly čin, který by jinak byl trestným činem, opakovaně nebo soustavně páchají přestupky nebo jinak ohrožují občanské soužití.²⁴

Vyhláška Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR č. 72/2005 Sb. o poskytování poradenských služeb ve školách a školských zařízeních v § 7 vymezuje další povinnosti. Ty jsou stanoveny takto:

- (1) Ředitel základní, střední a vyšší odborné školy zabezpečuje poskytování poradenských služeb ve škole zpravidla výchovným poradcem a školním metodikem prevence, kteří spolupracují zejména s třídními učiteli, učiteli výchov, případně s dalšími pedagogickými pracovníky školy. Poskytování poradenských služeb ve škole může být zajišťováno i školním psychologem nebo školním speciálním pedagogem.
- (2) Ve škole jsou zajišťovány poradenské služby zaměřené na:
 - (a) prevenci školní neúspěšnosti,
 - (b) primární prevenci společensko-patologických jevů.²⁵

Dále ředitelé škol a školských zařízení zajišťují v souladu s pracovním řádem dohled pedagogických pracovníků nad žáky zejména ve škole před vyučováním, o přestávkách mezi vyučovacími hodinami, mezi dopoledním a odpoledním vyučováním, podle potřeby při přecházení žáků mezi budovami školy, do zařízení školního stravování a do školní družiny. Především v prostorách, kde k šikanování již došlo nebo kde by k němu mohlo docházet.²⁶

Jestliže k šikanování došlo v průběhu vyučování, nese plnou odpovědnost škola. Prokáže-li se zanedbání ředitele školy nebo některého pedagoga, může být právně nebo

²⁴ http://www.pravnipredpisy.cz/predpisy/ZAKONY/1999/359999/Sb_359999.pdf

²⁵ http://www.msmt.cz/uploads/sb020_05.pdf

²⁶ Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, čj. 24 246/2008-6, čl. 4

pracovněprávně potrestán. Na školském zařízení lze v oprávněných případech požadovat i náhradu škody vzniklé v důsledku šikany. A to jak náhradu na věcech, tak na zdraví, včetně způsobené psychické újmy. Pokud dítě v důsledku šikany nemohlo např. docházet do školy, což je časté při vyšších stupních šikany, nese školské zařízení odpovědnost i škody vzniklé rodičům dítěte v důsledku např. uvolnění ze zaměstnání, zajištění hlídání dítěte, zajištění doprovodu do a ze školy apod.

Školský zákon stanoví v § 28 odst. 1 písm. g) že je škola povinna jako dokumentaci vést i školní řád. Zákonem je dále vymezeno, co má školní řád upravovat. Musí tam být jasně stanovena pravidla chování včetně sankcí za jejich porušení. Pro řešení šikany jsou důležitá i následující výchovná opatření:

- Napomenutí a důtka třídního učitele, důtka ředitele školy, podmíněčné vyloučení a vyloučení ze studia na střední škole.
- Snížení zámky z chování.
- Převedení do jiné třídy.
- Ředitel školy doporučí rodičům dobrovolné umístění dítěte do pobytového oddělení SVP, případně doporučí realizovat dobrovolný diagnostický pobyt žáka v místě příslušném diagnostickém ústavu.
- Ředitel školy podá návrh orgánu sociálně právní ochrany dítěte k zahájení práce s rodinou, případně k zahájení řízení předběžného opatření či ústavní výchovy s následným umístěním v diagnostickém ústavu.

3.2 Trestní oblast

V úvodu této kapitoly uvádím, že české právo nezná trestný čin šikany. Přesto může naplňovat skutkovou podstatu celé řady trestných činů. Rozhodující je, že je konání agresora úmyslné a jsou splněny i následující podmínky:

- Pachatel se dopustil jednání, které splňuje znaky konkrétního trestného činu.
- Musí být prokázán úmysl pachatele dopustit se takového jednání a míra společenské nebezpečnosti.
- Jednání pachatele dosahuje intenzity uvedené v zákoně.

Šikana bývá nejčastěji postihována podle ustanovení zákona č. 40/2009 Sb. Trestního zákoníku, a to jako:

- **Trestné činy proti životu**

Vražda § 140 - kdo jiného úmyslně usmrtí.

- **Trestné činy proti zdraví**

Ublížení na zdraví § 146 - kdo jinému úmyslně ublíží na zdraví.

- **Trestné činy proti svobodě**

Omezování osobní svobody § 171 - kdo jinému bez oprávnění brání užívat osobní svobody.

Loupež § 173 - kdo proti jinému užije násilí nebo pohrůžky bezprostředního násilí v úmyslu zmocnit se cizí věci.

Vydírání § 175 - kdo jiného násilím, pohrůžkou násilí nebo pohrůžkou jiné těžké újmy nutí, aby něco konal, opominul nebo trpěl.

Útisk § 177 - kdo jiného nutí, zneužívaje jeho tísně nebo závislosti, aby něco konal, opominul nebo trpěl.

- **Trestné činy proti právům na ochranu osobnosti, soukromí a listovního tajemství**

Pomluva § 184 - kdo o jiném sdělí nepravdivý údaj, který je způsobilý značnou měrou ohrozit jeho vážnost u spoluobčanů, zejména poškodit jej v zaměstnání, narušit jeho rodinné vztahy nebo způsobit mu jinou vážnou újmu.

- **Trestné činy proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti**

Znásilnění § 185 - kdo jiného násilím nebo pohrůžkou násilí nebo pohrůžkou jiné těžké újmy donutí k pohlavnímu styku, nebo kdo k takovému činu zneužije jeho bezbrannost.

Sexuální nátlak § 186 - kdo jiného násilím, pohrůžkou násilí nebo pohrůžkou jiné těžké újmy donutí k pohlavnímu sebeukájení, k obnažování nebo jinému srovnatelnému chování.

Pohlavní zneužití § 187 - kdo vykoná soulož s dítětem mladším čtrnácti let nebo kdo je jiným způsobem pohlavně zneužije.

Kuplířství § 189 - kdo jiného přiměje, zjedná, najme, zláká nebo svede k provozování prostituce, nebo kdo kořistí z prostituce provozované jiným.

- **Trestné činy proti majetku**

Krádež § 205 - kdo si присvojí cizí věc tím, že se jí zmocní.

Neoprávněné užívání cizí věci § 207 - kdo se zmocní cizí věci nikoli malé hodnoty nebo motorového vozidla v úmyslu je přechodně užívat, nebo kdo na cizím majetku způsobí škodu nikoli malou tím, že neoprávněně takové věci, které mu byly svěřeny, přechodně užívá.

Poškození cizí věci § 228 - kdo zničí, poškodí nebo učiní neupotřebitelnou cizí věc, a způsobí tak na cizím majetku škodu nikoli nepatrnou.

- **Trestné činy narušující soužití lidí**

§ 352 Násilí proti skupině obyvatelů a proti jednotlivci § 352 - kdo skupině obyvatelů vyhrožuje usmrcením, ublížením na zdraví nebo způsobením škody velkého rozsahu.

Nebezpečné vyhrožování § 353 - kdo jinému vyhrožuje usmrcením, těžkou újmou na zdraví nebo jinou těžkou újmou takovým způsobem, že to může vzbudit důvodnou obavu.

Nebezpečné pronásledování § 354 - kdo jiného dlouhodobě pronásleduje tím, že:

- a) vyhrožuje ublížením na zdraví nebo jinou újmou jemu nebo jeho osobám blízkým,
- b) vyhledává jeho osobní blízkost nebo jej sleduje,
- c) vytrvale jej prostřednictvím prostředků elektronických komunikací, písemně nebo jinak kontaktuje,
- d) omezuje jej v jeho obvyklém způsobu života, nebo
- e) zneužije jeho osobních údajů za účelem získání osobního nebo jiného kontaktu, a toto jednání je způsobilé vzbudit v něm důvodnou obavu

o jeho život nebo zdraví nebo o život a zdraví osob jemu blízkých, bude potrestán odnětím svobody až na jeden rok nebo zákazem činnosti.

- **Trestné činy narušující soužití lidí**

Hanobení národa, rasy, etnické nebo jiné skupiny osob § 355 - kdo veřejně hanobí

- a) některý národ, jeho jazyk, některou rasu nebo etnickou skupinu,
- b) skupinu osob pro jejich skutečnou nebo domnělou rasu, příslušnost k etnické skupině, národnost, politické přesvědčení, vyznání nebo proto, že jsou skutečně nebo domněle bez vyznání.

*Podněcování k nenávisti vůči skupině osob nebo k omezování jejich práv a svobod § 356 - kdo veřejně podněcuje k nenávisti k některému národu, rase, etnické skupině, náboženství, třídě nebo jiné skupině osob nebo k omezování práv a svobod jejich příslušníků.*²⁷

K tomu, aby byl agresor postižen, musí být starší 15 let (15-18 let mladiství). Děti mladší 15 let trestně odpovědné nejsou. Jsou však předány do péče orgánu sociálně - právní ochrany dítěte (OSPOD), případně mohou být postiženi jejich rodiče. Nezletilému pachateli je možné nařídít ústavní výchovu, může nad ním být stanovený dohled.

Na tomto místě mi dovoďte malé zamyšlení. V českém právním prostředí neexistuje termín šikana. Z tohoto důvodu také nenalezneme informace o tom, kolik trestných činů bylo v souvislosti s šikanou spácháno. Statistický přehled kriminality mládeže uvádí každoročně „Evidenční statistický systém kriminality“ Policejního prezidenta České republiky a my se můžeme pouze dohadovat, jaký podíl na této odhalené kriminalitě má právě šikana.

²⁷ <http://www.pravnipredpisy.cz/predpisy/ZAKONY/2009>

Pro zajímavost uvádím počty a podíl dětí a mládeže na spáchané trestné činnosti v letech 2004 - 2008.

Tabulka č. 1

		2004	2005	2006	2007	2008
Majetková tr. činnost	děti	1953	1786	1820	1457	1409
	mladiství	4701	4643	4159	3966	3884
Násilná tr. činnost	děti	705	581	544	498	499
	mladiství	1341	1149	990	1082	958
Vraždy	děti	4	1	1	2	3
	mladiství	12	2	4	10	6
Celkem všech tr. činů		351 629	344 060	336 446	357 391	343 799

Zdroj: Evidenčně statistický systém kriminality Policejního prezidenta České republiky²⁸

3.3 Rodinná oblast

Rodiče žáků, přesněji zákonní zástupci, mají také svá práva, ale i povinnosti. Mnozí z nich je však nerespektují nebo dokonce ani neznají.

Tento vztah je vymezen i ve Školském zákoně č. 561/2004 Sb. v § 22 odst. 3. Zákonní zástupci dětí a nezletilých žáků jsou povinni:

- a) zajistit, aby dítě a žák docházel řádně do školy nebo školského zařízení,
- b) na vyzvání ředitele školy nebo školského zařízení se osobně zúčastnit projednání závažných otázek týkajících se vzdělávání dítěte nebo žáka,
- c) informovat školu a školské zařízení o změně zdravotní způsobilosti, zdravotních obtížích dítěte nebo žáka nebo jiných závažných skutečnostech, které by mohly mít vliv na průběh vzdělávání.

Kromě již zmíněných povinností mají zákonní zástupci ve Školském zákoně v § 21 odst. 1, písmenu f) zaručeno také právo na informace a poradenskou pomoc

²⁸ <http://www.aplikace.mvce.cz/archiv>

školy nebo školského poradenského zařízení v záležitostech týkajících se vzdělávání podle tohoto zákona.

Dalším důležitým právním dokumentem je Zákon o rodině č. 94/1963 Sb., v němž je v § 31 odst. 2 uvedeno:

Při výkonu práv a povinností jsou rodiče povinni důsledně chránit zájmy dítěte, řídit jeho jednání a vykonávat nad ním dohled odpovídající stupni jeho vývoje. Mají právo užít přiměřených výchovných prostředků tak, aby nebyla dotčena důstojnost dítěte a jakkoli ohroženo jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj.

V rámci zákona č. 40/2009 Sb., trestního zákoníku je v hlavě IV. Trestné činy proti rodině a dětem v § 201 Ohrožování výchovy dítěte, odst. 1 uvedeno:

Kdo, byť i z nedbalosti, ohrozí rozumový, citový nebo mravní vývoj dítěte tím, že

- a) svádí ho k zahálčivému nebo nemravnému životu,
- b) umožní mu vést zahálčivý nebo nemravný život,
- c) umožní mu opatřovat pro sebe nebo pro jiného prostředky trestnou činností nebo jiným zavrženíhodným způsobem, nebo
- d) závažným způsobem poruší svou povinnost o ně pečovat nebo jinou svou důležitou povinnost vyplývající z rodičovské zodpovědnosti.

3.4 Dílčí závěr

České právo poskytuje obětem šikany možnosti právní ochrany na několika úrovních. Základní jsou stanoveny ve výše uvedených zákonech a vyhláškách. Mohlo by se tedy zdát, že agresorovo chování bude potrestáno a oběť ochráněna. Není to však tak zcela pravda. Jestliže vycházíme z názoru odborníků, že největší počet šikanovaných nalezneme na základních školách u žáků ve věku do 14 let, pak můžeme hovořit sice o vyšetřování, odhalení a potrestání (rozhoduje závažnost šikany). Fakticky jde však z důvodu nízké věkové hranice ve valné většině případů o výchovná opatření.

4. Prevence šikany

Šikana je komplexní problém, který například Michal Kolář přirovnává k nemoci a tak s ní také musíme zacházet. Nestačí rychlá a jednoduchá řešení, musíme hledat podstatu problému a do „léčby“ zapojit školu i rodinu. Jedině dobrou výchovou ve fungujících rodinách a vzdělávacím přístupem, který bude mít za cíl nejen profesní přípravu dětí, ale hlavně jejich přípravu pro život mezi lidmi, můžeme dosáhnout změny společnosti, na kterou tak často všechno svádíme.

Tématika prevence šikany je rozsáhlá a složitá a tato práce si neklade za cíl ji vyčerpat. Chci stručně nastínit situaci v naší zemi, s odkazem na historii, dotknu se obecných zásad, které jsou používány k sestavování preventivních programů, a představím dva nejvýraznější programy prevence šikany.

4.1 Pohled do historie

Rozsáhlé kampaně proti šikanování jsou známé hlavně ze zahraničí. Mezi průkopníky patří již zmiňovaný Dan Olweus, který byl v letech 1983-1985 pověřen norským ministerstvem školství, aby vedl celonárodní kampaň proti násilí ve školách. Součástí byl intervenční program s názvem „Co můžeme udělat se šikanováním“. Výsledky byly vynikající – na 24 školách, na kterých program probíhal, se během dvou let snížil výskyt šikany o 50%. Tímto programem se inspirovaly i jiné školy v zahraničí (Velká Británie, USA, Irsko).²⁹

U nás se šikana jako problém otevřeně řeší až od konce devadesátých let, i když první vlašťovky se objevily už v druhé polovině let osmdesátých. Byla provedena řada výzkumů, např. výzkum Havlínové a Koláře z roku 2001, který přinesl informaci, že na českých základních školách je šikanováno 41% dětí. Byly také vydány první knihy na toto téma, začaly se u nás objevovat zkušenosti pedagogů ze zahraničí. Nejotřesnější případy šikany vzbudily dlouhodobý zájem médií, začaly se pořádat první výcvikové semináře pro odborníky.

²⁹ KOLÁŘ, M. Skrytý svět šikanování ve škole: příčiny, diagnostika a praktická pomoc. 1. vyd. Praha: Portál, 1997, s. 20

V roce 2000 byla ustanovena skupina MŠMT proti šikanování, Občanské sdružení proti šikaně a byl vypracován Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení č.j. 28 275/2000-22, který byl v roce 2008 novelizován.

4.2 Obecné preventivní zásady

Oficiální stanovisko k prevenci šikany vyjadřuje Metodického pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení č.j. 24 246/2008-6. Z něj vyplývá, že pedagogický pracovník na všech úrovních a typech škol by měl ve výchovně vzdělávacím procesu vést důsledně a systematicky žáky a studenty k osvojování norem mezilidských vztahů založených na demokratických principech, respektujících identitu a individualitu žáka. Pomáhají rozvíjet pozitivní mezilidské vztahy a úctu k životu druhého člověka.

Pro samotnou prevenci šikany je nutné splnění dvou základních předpokladů – vytvoření pozitivního klimatu ve třídě i škole a vybudování sociálních kompetencí žáků a studentů.

Pozitivní sociální klima

Pozitivní sociální klima můžeme definovat jako dlouhodobý jev charakterizovaný převážně příznivými, podpůrnými vztahy, postoji a interakcemi ve škole.³⁰

Havlíková a Kolář se v rámci svého výzkumu také zabývali sociálním klimatem ve třídě základních škol. Vycházejí z toho, že sociální klima má vliv prakticky na všechno, co se ve třídě děje. V jejich terminologii se tímto pojmem myslí „subjektivní produkt účinků sociálního prostředí na lidi.“³¹ Lidé vytvářejí klima kolem

³⁰ <http://www.slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/klima-skoly>

³¹ <http://www.nimd.cz/prilohy/vyzkumy/socklizes.doc>

sebe svým chováním a jednáním. Špatně pocíťované klima je většinou výsledkem ponechání věci živelnosti, zanedbání kultivace a cílevědomých snah o kvalitu.

Pavel Říčan uvádí několik zásad, kterými by se měl učitel řídit, aby pomohl vytvořit ve třídě pozitivní klima. Měl by podporovat solidaritu se slabými, v této zásadě musí jít sám příkladem a všimát si dětí plachých, úzkostných, nějak handicapovaných, izolovaných a snažit se zapojit je do kolektivu, podporovat jejich sebedůvěru a dodat jim odvahy. Nesmí přitom čekat na vděčnost, tyto děti jsou totiž většinou izolovány právě proto, že neumí poskytnout citovou odezvu tak, jako druhé děti.³²

Problém také Říčan vidí v autoritě učitele, která podobně jako ostatní autority v současné společnosti je značně oslabená, vidí v tom jednu z příčin její krize. Učitel musí podporovat a vyučovat demokracii ve třídě, např. tím, že se ptá dětí na jejich názory, dává jim možnost volby, vede je k samostatnosti, je otevřený v komunikaci a zapojuje do školního dění také rodiče. Učitel by měl také vychovávat, měl by žákům vštěpovat základní hodnoty (zejména úcta ke každé živé bytosti), na nichž stojí naše společnost – to je nezbytnou součástí prevence šikany. Samozřejmě, opět je nejdůležitější osobní příklad, ale ten sám o sobě nestačí, učitel musí dané hodnoty umět i popsat a zdůvodnit. Je dobré, když třída společně formuluje základní zásady a ty pak sepíše a vyvěsí na nějaké viditelné místo.³³

Sociální kompetence žáků a studentů

Rozvíjení některých sociálních dovedností žáků může pomoci předcházet menším problémům v chování. Kvalitní sociální dovednosti se spolupodílejí na celkovém dobrém fungování žáků ve škole, na jejich schopnosti pracovat týmově a samostatně řešit problémy, otevřeně vyjadřovat své pocity a názory, mít pozitivní postoj k sobě samému a k lidem okolo sebe, klást otázky a argumentovat. Sekundárně

³² ŘÍČAN, P. Agresivita a šikana mezi dětmi: Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí. 1. vyd. Praha: Portál, 1995, s. 49

³³ ŘÍČAN, P. Agresivita a šikana mezi dětmi: Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí. 1. vyd. Praha: Portál, 1995, s. 49

se pak odráží jejich školní výkonnosti a úspěšnosti.³⁴ F. M. Greshama rozlišuje pět složek sociálních dovedností. Jsou to kooperace, asertivita, odpovědnost, empatie, sebekontrola.³⁵

Sociální dovednosti žáků jsou samozřejmě závislé i na daném prostředí - jiné je to doma a jiné ve škole. Děti protože často musí učit dovednostem, které jim pomáhají být ve škole a v kolektivu úspěšnými, neboť je z domova neznají.

4.3 Schéma prevence školních šikan

V našem prostředí je nejčastěji používáno schéma školní prevence, které vypracoval Michla Kolář. Model je vystavěn na následujících pilířích:

1. *Pedagogická komunita* – posiluje imunitu školních skupin a celých škol proti onemocnění šikanováním.
2. *Specifický program proti šikanování* – dokáže případnou šikanu brzy detekovat a účinně léčit.
3. *Odborné služby resortu školství* – jsou tvořeny pedagogicko-psychologickými poradnami, středisky výchovné péče, speciálně-pedagogickými centry, diagnostickými ústavy apod., jejich úkolem je řešit pokročilou šikanu a zabývat se prevencí.
4. *Spolupráce škol s odborníky z jiných resortů a nestátními organizacemi zabývající se prevencí šikanování* (kriminalisté pro mládež, sociální kurátoři, dětské psychiatry...).
5. *Pomoc a podpora ministerstva a krajských úřadů* při vytváření preventivních programů.
6. *Kontrola škol ze strany České školní inspekce, ministerstva školství a krajských úřadů*, jak jsou připraveni ochránit žáky před šikanováním.

³⁴ GAJDOŠOVÁ, E., HERÉNYIOVÁ, G. Rozvíjení emoční inteligence žáků. 1. vyd. Praha: Portál, 2006, s. 52

³⁵ GAJDOŠOVÁ, E., HERÉNYIOVÁ, G. Rozvíjení emoční inteligence žáků. 1. vyd. Praha: Portál, 2006, s. 56

7. *Monitorování situace a zabezpečování ochrany práv dětí úřadem Ombudsmana a nevládními organizacemi* (např. Amnesty International v ČR, Helsinský výbor, celostátní sdružení Společenství proti šikanování apod.).³⁶

Kolář zdůrazňuje, že je důležité, aby na všech stupních tohoto preventivního modelu byli vyškolení odborníci.

4.4 Opatření MŠMT České republiky

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR (dále MŠMT) je základní institucí, která by měla bojovat proti patologickým jevům, mezi něž řadíme i šikanu, a také podporovat preventivní programy zaměřené proti ní.

Základním materiálem, ze kterého MŠMT vychází, je školský zákon, samo ministerstvo vydává vyhlášky, nařízení a metodické pokyny. O nich jsem se zmiňoval již v předcházejících kapitolách.

Pro prevenci šikany je důležité, že se podařilo realizovat dvouletý projekt MŠMT Specifický Program proti šikanování a násilí ve školách a školských zařízeních. Jeho autorem je Michal Kolář. Šlo o zavedení speciálního programu proti šikanování a násilí na škole s programem Zdravá škola - Škola podporující zdraví (ŠPZ).

ŠPZ je programem, jehož cíle a celá filozofie jsou explicitně zaměřeny na analýzu a tvorbu bezpečného a sociálně podnětného prostředí v celé škole a v každé třídě, mezi žáky i mezi učiteli, rodiči i v obci. První školy tohoto typu začaly fungovat v roce 1992.

Zdravá škola vytváří kvalitní sociální klima tak, že:

- respektuje individuální potřeby žáka, stará se, aby byly naplňovány a k jejich naplňování byly vytvářeny odpovídající podmínky,

³⁶ KOLÁŘ, M. Skrytý svět šikanování ve škole: příčiny, diagnostika a praktická pomoc. 1. vyd. Praha: Portál, 1997, s. 198

- dbá na to, aby organizace a pravidla soužití byla předem dohodnuta, aby si je vytvořili společně ti, kdo se jimi mají řídit, aby platila pro každého a všichni je dodržovali,
- cílem ŠPZ jsou humanisticky orientované postoje všech aktérů programu ve styku mezi lidmi a tomu odpovídající chování a jednání. K těmto postojům patří: úcta, důvěra a snášenlivost, uznání, účast a empatie, otevřenost a vůle ke spolupráci a pomoci.³⁷

Projekt vychází z koncepce sedmivrstevné prevence, kterou uvádím v kapitole Schéma prevence školních šikan - 4.3. Projekt byl řešen ve čtyřech vzájemně propojených úrovních.

- Na první úrovni proběhla příprava speciálního programu a metodiky proti šikanování, vzdělávání pedagogů a výzkum.
- Na druhé úrovni bylo pedagogům poskytnuto systematické vzdělávání v oblasti specifické primární prevence a sekundární prevence pro zárodečná a počáteční stádia šikany.
- Na třetí úrovni pedagogové sami, nicméně s podporou supervizora, zaváděli vypracovaný rámcový model programu proti šikanování.
- Na čtvrté úrovni bylo provedeno hodnocení efektivity speciálního programu a účinnosti vzdělávání pedagogů.³⁸

Projekt byl ukončen v prosinci 2003 s povzbudivým výsledkem. Sám Kolář uvádí: „Cestou k zastavení epidemie šikanování je propojení školního vzdělávacího programu, který rozvíjí příznivě sociální klima, se speciálním programem proti šikaně. Až tato kombinace obecného a speciálního přináší zásadní změnu.“³⁹

Výsledky efektu programu přinesly průlom v dosavadních neúspěšných snahách čelit tomuto destruktivnímu fenoménu. Čtyři měsíce po zavedení programu poklesl výskyt šikany na 2. stupni školy o 42,5 %. Ve třídách, kde pracovali členové užšího realizačního týmu, se snížil výskyt přímého i nepřímého šikanování o 50-70%. Vzrostla také připravenost pedagogů při řešení šikany, a to na 82%.

³⁷ http://www.ped.muni.cz/wedu/Body/stud_mat/TEV1/zdrava_skola.ppt

³⁸ <http://www.msmt.cz/dokumenty/prevence>

³⁹ <http://www.msmt.cz/dokumenty/prevence>

Kolář definoval 13 komponent speciálních programů proti šikanování, které by měly být součástí speciálních školních programů proti šikaně, mají-li být úspěšné. Jsou to:

1. Společné vzdělávání pedagogů a supervize odborníků „zvenčí“.
2. Vytvoření užšího realizačního týmu v rámci školy.
3. Zmapování skutečné situace ve škole a motivování učitelů ke změně.
4. Společný postup pedagogů i rodičů při řešení případů šikanování.
5. Prevence v třídnických hodinách.
6. Prevence ve výuce (občanská výchova, rodinná výchova ...).
7. Prevence ve školním životě mimo výuku (celodenní, víkendové akce...).
8. Účinný ochranný režim (dozory, třídní pravidla, schránka důvěry ...).
9. Spolupráce s rodiči.
10. Školní poradenské služby.
11. Spolupráce se specializovanými zařízeními.
12. Dobré vztahy se školami v okolí.
13. Průběžné vyhodnocování situace ve škole (evaluace).⁴⁰

4.5 Projekty prevence šikany

V České republice se v uplynulých letech objevila snaha ze strany nestátních organizací zapojit se do prevence a pomoci při řešení šikany. Jde o iniciativu vítanou i potřebnou. Mezi projekty, podle mého názoru, nejúspěšnější patří Minimalizace šikany a CHIPS.

Projekt MiŠ – Minimalizace šikany

Cílem projektu Minimalizace šikany bylo nabídnout způsob, jak účinně snížit výskyt šikany na českých školách všech typů. Důvodem vzniku projektu MiŠ byl vysoký počet případů šikany ve vzdělávacích institucích. Autoři do projektu vstoupili

⁴⁰ Minimalizace šikany – shrnutí pilotního projektu 2005-2007. 1. vyd. Liberec: AISIS, občanské sdružení, 2008, s. 47

s přesvědčením, že pouze v případě odborné připravenosti vedení školy, pedagogů a rodičovské veřejnosti na řešení šikany, bude možné s ní úspěšně bojovat. Název vyjadřuje přesvědčení, že je možné šikanu účinně snížit a omezit.

Iniciátoři projektu se snažili vytvořit podmínky, jež by umožnily zavedení Českého školního programu proti šikanování, který popsal a ověřil garant projektu Michal Kolář. Projekt Minimalizace šikany iniciovala, financuje a zajišťuje Nadace O2, koordinátorem projektu je občanské sdružení AISIS.

Celý projekt byl zahájen 30. srpna 2005 a ukončen 31. prosince 2007. Cílem tříletého projektu bylo na pilotních školách ověřit metody budování bezpečného klimatu a boje proti šikaně. Důraz byl kladen na postupné nastartování procesů tvorby bezpečného prostředí ve školách, iniciátoři se zaměřili i na dlouhodobé vzdělávání celých učitelských týmů s následnou podporou zavádění změn přímo ve školách (72 hodin školení pro týmy 10 učitelů a vedení školy z každé školy, dále 4 měsíce zavádění programu Minimalizace šikany na školách) a jejich spolupráci s odborníky na šikanu, osobnostní rozvoj dětí a bezpečné školní klima.

Do vzdělávacího programu se podařilo přímo zapojit 205 učitelů ze 17 pilotních škol s tím, že metody budou následně využitelné na kterékoli škole v republice. Dalších přibližně 300 pedagogů se zapojilo ve fázi zavádění programu na těchto školách. Do projektu MiŠ byly vybrány školy, které samy aktivně systematicky budují sociálně bezpečné prostředí.

Pod vedením odborného garanta Koláře byl vyškolen a certifikován 12 členný lektorský a konzultační tým. Pedagogové pilotních škol byli proškoleni ve 4 vzdělávacích modulech. Ve formě víkendových dílen se zaměřili na téma bezpečného klimatu ve škole, kulturu otevřené komunikace a na účinné a bezpečné řešení počátečních i pokročilých šikan. V posledním modulu si vytvořili vlastní speciální program proti šikanování.

Na pilotních školách proběhla diagnostika výskytu šikany formou dotazníkového šetření. V úvodní fázi projektu bylo do dotazníkového šetření zapojeno 1358 žáků. Výzkum ukázal, že 40 % žáků na školách bylo šikanováno a přes 44% se stalo svědkem šikany. Nejčastější formou šikany jsou posmívání, pomluvy a nadávky.

Fyzickou šikanou (fackování, kopání či rány pěstí), trpí nejméně každý desátý šikanovaný. 21 % dětí je šikanováno každý den. Nejčastěji je agresor jeden (34 %) či dva (24 %) a častěji šikanují chlapci (68 %) než dívky (20 %). Nejčastěji šikanovanému pomohla třídní učitelka či kamarádi (shodně 25 %), pomoc rodičů přišla v 12 %. Bohužel ve 21 % nepomohl nikdo. Šikanovaní žáci se nejčastěji svěřují kamarádům (45%) a rodičům (39%).⁴¹

Každá škola si pod vedením konzultantů vytvořila vlastní krizový scénář, který bude sloužit pro případ podezření nebo již reálného výskytu šikany na dané škole. Součástí speciálního programu proti šikaně je i systematická práce konzultanta se členy sboru. Školením proti šikaně prošlo na každé pilotní škole vedení školy a ¼ až ½ pedagogů. Pro účinnost programu proti šikaně je velmi důležité, aby spolupracoval celý pedagogický sbor, mezi něž patří nejen vedení školy, učitelé, vychovatelé, ale i školník, externí pracovníci, pracovníci družiny apod.

Součástí tohoto projektu bylo i vytvoření samostatných webových stránek www.minimalizacesikany.cz. Ty začaly fungovat v srpnu 2007. Kromě základních informací je součástí webu i poradna, která je trvale v provozu. Na dotazy pro děti, školy i rodiče odpovídají odborníci. Dotazy jsou anonymní a identita tazatele je chráněná.

Jako poslední proběhl v rámci projektu Minimalizace šikany výzkum fenoménu kyberšikany mezi českými dětmi. Výsledky byly zveřejněny 16. února 2010. Závěry výzkumu uvádím v kapitole 1.5. Formy a podoby šikany.

CHIPS

CHIPS byl projekt primární prevence realizovaný Sdružením Linka bezpečí (dále SLB) a Vzdělávacím institutem ochrany dětí, který je zaměřen na děti a řešení jejich problémů. Projekt byl převzat na základě dlouholeté spolupráce s podobnou organizací ChildLine v Anglii, která projekt realizuje více než 8 let na úctyhodných 800 školách. CHIPS znamená *ChildLine in Partnership with Schools* (volně přeloženo –

⁴¹ Minimalizace šikany – shrnutí pilotního projektu 2005-2007. 1. vyd. Liberec: AISIS, občanské sdružení, 2008, s.26

dítě zaměřené na spolupráci se školou). Zkratka CHIPS byla převzata i do českého prostředí a velice rychle se ujala.

CHIPS byl dvouletý projekt, který byl zahájen v květnu 2006 a ukončen v dubnu 2008. Jeho prostřednictvím byl na pěti pilotních školách zaveden program vrstevnické podpory. Ten vychází z vědomí, že děti i mládež jsou vnímaví vůči negativním jevům a jsou ochotni si navzájem pomáhat. Pomoc je dětmi přijímána od spolužáků - vrstevníků v mnoha případech mnohem snadněji než od dospělých. Alena Plšková, hlavní koordinátor projektu v ČR, říká: „Nejde o to problém vždy vyřešit, ale především vyslechnout a poradit, případně odkázat na příslušné odborníky.“⁴²

Projekt byl realizován jako mezinárodní. Byly do něho zapojeny tři země: Česká republika jako garant projektu, Slovensko prostřednictvím Linky detskej istoty a Polsko zastoupené Stowarzyszenie OPTA.

Hlavním cílem projektu bylo zlepšit vrstevnické vztahy mezi žáky zúčastněné základní školy. Žáci se měli naučit řešit své problémy vlastními silami za dozoru a supervize ze strany garantů - učitelé dané školy a členové realizačního týmu projektu.

Jedinečnost projektu spočívá v tom, že si žáci na škole mohli sami pojmenovat problémy, které je trápí, a jsou ochotni a schopni je řešit (šikanu, vztahy mezi žáky všech stupňů, krádeže, prodej drog před školou, vztahy s učiteli atd.). Každá škola si tedy vytvořila svůj vlastní CHIPS projekt, protože na každé škole se objevují různé problémy. Žáci se naučili, jak k problémům přistupovat a jak hledat řešení. Vědí, které problémy mohou řešit vlastními silami a kdy je třeba poradit se se supervizorem nebo hledat pomoc u příslušných institucí (např. Policie ČR, Linka bezpečí, Linka vzkaz domů atd.).

Po oficiálním ukončení dvouleté spolupráce mezi realizačním týmem projektu a zúčastněnými školami, by měl být schopen projekt CHIPS fungovat samostatně pouze na základě supervize a vedení pomocí pedagogů - garantů jednotlivé školy. Slovy

⁴² <http://www.ucitelskenoviny.cz/?archivclanek=1961>

Aleny Plškové: „Školy, které projektem prošly, dále samy pokračují a proškolují si další podporovatele, což je i účelem udržitelnosti projektu.“⁴³

Projekt CHIPS byl spolufinancován ze 79% nákladů z evropského fondu DAPHNE. Po ukončení projektu se z finančních důvodů pokračuje omezeně. Lektoři spolupracují se školami díky finanční podpoře Vzdělávacího institutu ochrany dětí a vlastní iniciativě. Projekt však oslovil MŠMT ČR, které zvažuje možnost podílet se na financování a možnosti pokračování projektu na větším počtu škol (cca 60). Náměstkyně ministryně školství pro sociální programy ve školství Klára Laurenčíková uvádí: „Pokud se podobně jako v Británii potvrdí, že projekt má i u nás pozitivní dopad na klima ve škole, tedy že se zlepšují vztahy mezi žáky, dokážu si představit, že v rámci systémových a koncepčních změn ve školství by se některé metody projektu mohly také stát běžnou součástí naší výuky a výchovy.“⁴⁴

V současné době je Projekt CHIPS – program vrstevnické podpory na školách zařazen mezi vědecké a výzkumné projekty Institutu mezioborových studií Brno. Hlavním řešitelem je PhDr. Alena Plšková, která je současně i vysokoškolským pedagogem Institutu mezioborových studií Brno.

4.6 Iniciativa proti šikaně

Iniciativa proti šikaně je vlivové seskupení klíčových osobností s rozhodovací pravomocí, které se ztotožňují s tím, že školní šikana je závažný problém a z titulu své funkce jsou schopni a chtějí přispět k jeho řešení.⁴⁵

Iniciativu zaštitili Walter Bartoš, předseda výboru pro vědu, vzdělání, kulturu, mládež a tělovýchovu Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR a Jindřich Kitzberger, náměstek ministryně školství.

⁴³ <http://www.ucitelskenoviny.cz/?archivclanek=1961>

⁴⁴ <http://www.ucitelskenoviny.cz/?archivclanek=1961>

⁴⁵ Minimalizace šikany – shrnutí pilotního projektu 2005-2007. 1. vyd. Liberec: AISIS, občanské sdružení, 2008, s. 62

Hlavním cílem Iniciativy je postupné zavádění ověřených postupů snižování šikany na školách a prosazování legislativních změn v této oblasti.

4.7 Dílčí závěr

Má-li být šikana na českých školách řešeným problémem a ne pouze problémem, je zcela zásadní, aby se do boje s ní zapojila jak škola a její pracovníci, ale také rozhodující instituce.

V současné chvíli lze říci, že existují programy, které jsou schopny šikanu řešit a minimalizovat. Do jaké míry jsou však realizovány plošně v rámci celé republiky, můžeme pouze spekulovat. Každá škola by měla mít funkční preventivní program proti šikaně, ve valné většině jde pouze o splnění „nařízení shora“ bez účinného praktického užití.

5. Empirická část

5.1 Cíl šetření

Základní podmínkou pro snížení počtů případů šikany a její úspěšnou prevenci ve školách a školských zařízeních je kvalitně připravený pedagogický sbor. Jeho členové by měli zvládnout tuto problematiku nejen teoreticky, ale zejména prakticky.

Cílem šetření bylo zjistit, zda jsou v současné době učitelé dostatečně připraveni na práci s dětmi v oblasti šikany – počínaje prevencí a konče odhalením konkrétních případů šikany a jejího dalšího řešení.

5.2 Stanovení hypotéz

- H 1 - Učitelé jsou obeznámeni s výskytem šikany na škole.
- H 2 - Pedagogové vědí, jak postupovat v případě odhalení šikany.
- H 3 - Učitelé mají dostatek informací o šikaně.
- H 4 - Učitelé neznají konkrétní programy proti šikaně a neaplikují je ve své praxi.

5.3 Použité metody a šetřený soubor

K objektivnímu zjišťování údajů jsem využil průzkumnou metodu dotazníku. Ta umožňuje získání potřebných údajů za poměrně krátkou dobu. Na základě vytyčeného cíle jsem vytvořil dotazník, kterým jsem měl potřebné informace zjistit.

Data získaná prostřednictvím dotazníku jsou kvantitativního charakteru. Výsledky jsou prezentovány slovně, graficky a v tabulkách. Jsou uváděny jak absolutní četnosti odpovědí, tak i jejich procentuální vyjádření. Ve většině případů jsou otázky uzavřené, případně doplněné volnou variantou odpovědi pro případ, že by respondentově situaci nevyhovovala žádná z navržených odpovědí. Dvě otázky a jedna podotázka jsou otevřené z důvodu uvedení konkrétní osoby či organizace. Kompletní verze dotazníku je uvedena jako příloha č.1.

Pro získání relevantních dat bylo použito dotazníku vlastní konstrukce, který se skládá z celkem 13 otázek. Otázky byly formulovány a sestaveny na základě předcházejících rozhovorů s pedagogy na téma šikany. Dotazník vyplňovali učitelé anonymně. První část dotazníku byla zaměřena na šikanu ve škole a její konkrétní řešení. Druhá postihovala prevenci šikany a závěrečná byla věnována obecným informacím – pohlaví, době ukončení pedagogického vzdělání a délce pedagogické praxe.

Dotazníky byly rozdány učitelům 5 vybraných škol. Byly zastoupeny 3 městské základní školy, jedna základní škola vesnická a jedna škola střední. Každá ze škol má svého výchovného poradce, školního metodika prevence a jedna základní škola i psychologa. Výzkumu se zúčastnilo 113 pedagogů, z toho 19 mužů a 94 žen. Vyhodnocení bylo provedeno souhrnně.

6. Průběh a výsledky šetření

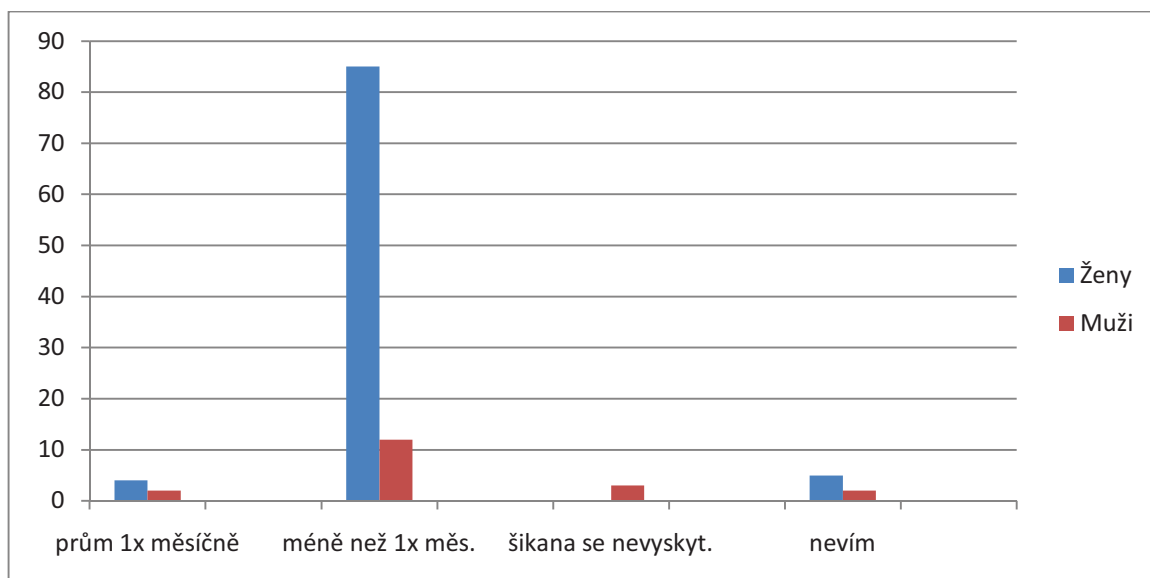
6.1 Průběh šetření

Dotazník byl učiteli zpracováván v průběhu měsíce prosince 2009. Dotazníky s přesnými instrukcemi o vyplnění a vysvětlení cíle výzkumu byly předány ředitelům škol a jimi následně učitelům zadány v rámci pravidelných porad. Celkem bylo rozdáno 121 dotazníků, z toho bylo k vyhodnocení použito 113 řádně vyplněných dotazníků. Šetření bylo anonymní.

6.2 Interpretace zjištěných dat

Jak často během školního roku řešíte případy šikany?

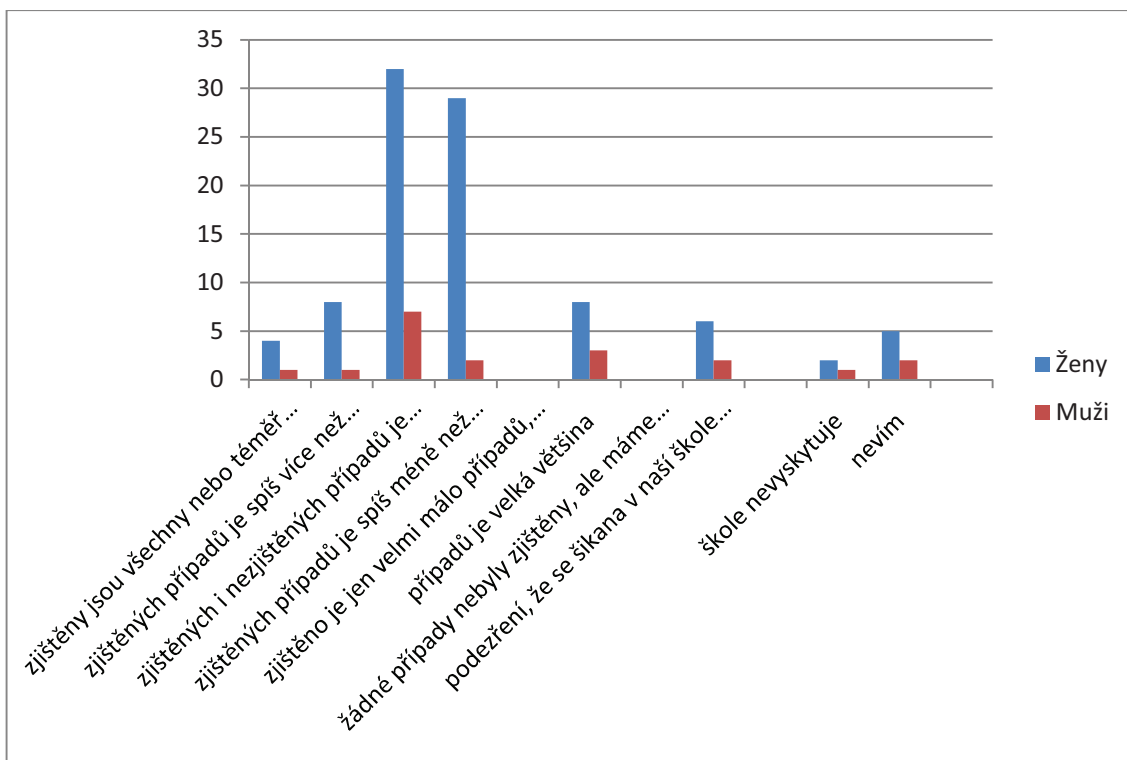
	průměrně jednou měsíčně	méně často než jednou měsíčně	šikana se v naší škole nevyskytuje	nevím
Ženy	4	85	0	5
Muži	2	12	3	2



Otázka byla zodpovězena následujícím způsobem. 4 ženy a 2 muži odpověděli, že se tyto případy řeší průměrně jednou měsíčně. Drtivá většina všech respondentů - 85,84% (85 žen, 12 mužů) uvedla, že šikany řeší méně než jednou měsíčně. 3 respondenti se domnívají, že se na jejich škole šikana nevyskytuje vůbec. 5 žen a dva muži zvolili odpověď nevím.

V jaké míře se podle Vašeho odhadu daří případy šikany na Vaší škole zjišťovat?

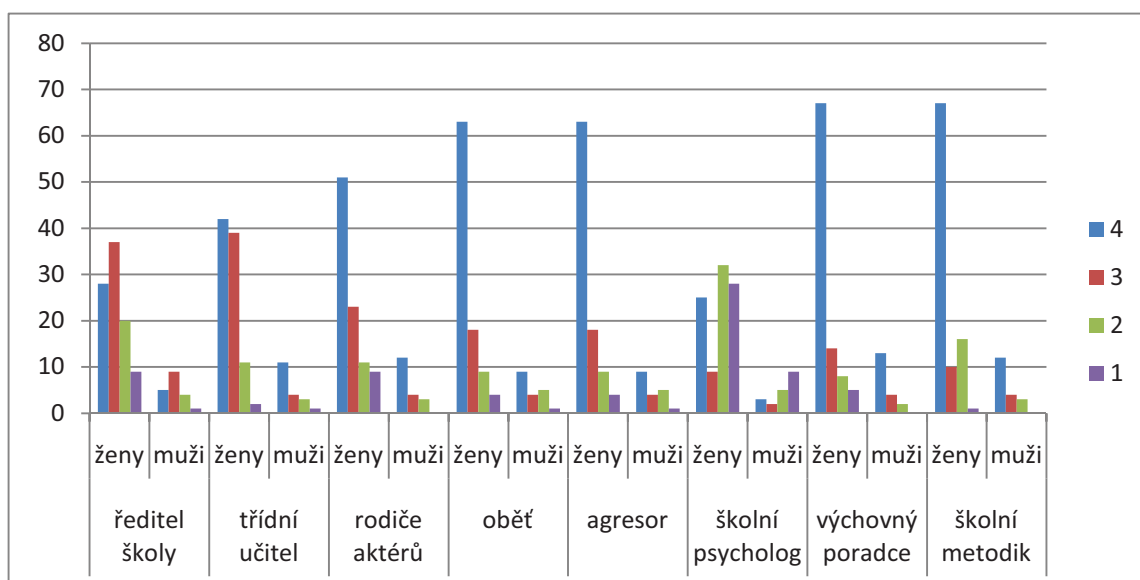
	Ženy	Muži
zjištěny jsou všechny nebo téměř všechny případy	4	1
zjištěných případů je spíš více než nezjištěných	8	1
zjištěných i nezjištěných případů je přibližně stejně	32	7
zjištěných případů je spíš méně než nezjištěných	29	2
zjištěno je jen málo případů, nezjištěných případů je velká většina	8	3
žádné případy nebyly zjištěny, ale máme důvodné podezření, že se šikana v naší škole vyskytuje	6	2
žádné případy nebyly zjištěny, šikana se na naší škole nevyskytuje	2	1
nevím	5	2



Odpovědi na otázku č. 2 „V jaké míře se podle Vašeho odhadu daří případy šikany na Vaší škole zjišťovat?“ byly následující. 4 učitelky a 1 učitel uvedli, že jsou zjištěny všechny nebo téměř všechny případy šikany. 9 pedagogů (8 žen, 1 muž) se domnívá, že zjištěných případů je spíše více než nezjištěných. 34,51% respondentů (32 žen, 7 mužů) uvedlo, že zjištěných i nezjištěných případů je stejné množství. 27,43% respondentů (29 žen, 2 muži) se domnívá, že zjištěných případů je spíše méně než nezjištěných. 8 žen a 3 muži uvedli, že zjištěno je jen málo případů, nezjištěných případů je valná většina. 8 respondentů (6 žen a 2 muži) odpovědělo, že žádné případy nebyly zjištěny, ale mají důvodné podezření, že se šikana na jejich škole vyskytuje. 10 učitelů (2 ženy, 1 muž a 5 žen, 2 muži) uvedlo, že žádné případy nebyly zjištěny, šikana se na škole nevyskytuje nebo nevědí.

U každé z uvedených osob – funkcí vyznačte, do jaké míry je dle Vašeho názoru nezbytná její přítomnost pro řešení případu šikany.

		4	3	2	1
ředitel školy	ženy	28	37	20	9
	muži	5	9	4	1
třídní učitel	ženy	42	39	11	2
	muži	11	4	3	1
rodiče aktérů	ženy	51	23	11	9
	muži	12	4	3	0
oběť	ženy	63	18	9	4
	muži	9	4	5	1
agresor	ženy	63	18	9	4
	muži	9	4	5	1
školní psycholog	ženy	25	9	32	28
	muži	3	2	5	9
výchovný poradce	ženy	67	14	8	5
	muži	13	4	2	0
školní metodik	ženy	67	10	16	1
	muži	12	4	3	0

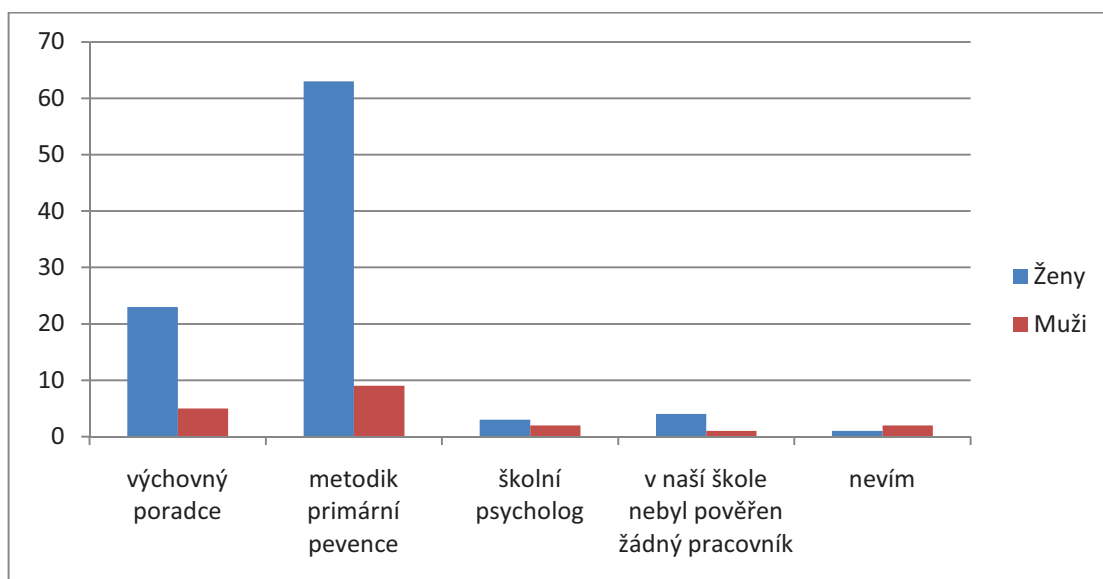


V otázce, kdy si respondenti měli zvolit, koho přítomnost je nezbytná při řešení šikany, odpovídali následovně. Jako osoba zcela nezbytná byly označeny osoby v následujícím pořadí: výchovný poradce (67 žen, 13 mužů), školní metodik prevence (67 žen, 12 mužů), agresor a oběť shodně (63 žen, 9 mužů), rodiče (51 žen 12 mužů), třídní (42 žen, 11 mužů), ředitel (28 žen, 5 mužů), školní psycholog (25 žen, 3 muži). Jako nejméně potřební byli označeni: školní psycholog (28 mužů, 9 žen), ředitel (9 žen, 1 muž), rodiče (9 žen, 0 mužů), oběť i agresor (4 žen, 1 muž) a výchovný poradce (5 žen, 0 mužů), třídní učitel (2 ženy, 1 muž), školní metodik prevence (1 žen, 0 mužů).

Pro vyhodnocování byla zvolena škála 1 – 4, přičemž 4 = osoba zcela nezbytná, 1 = osoba není vůbec důležitá.

Kdo byl ve Vaší škole pověřen odpovědností za prevenci šikany?

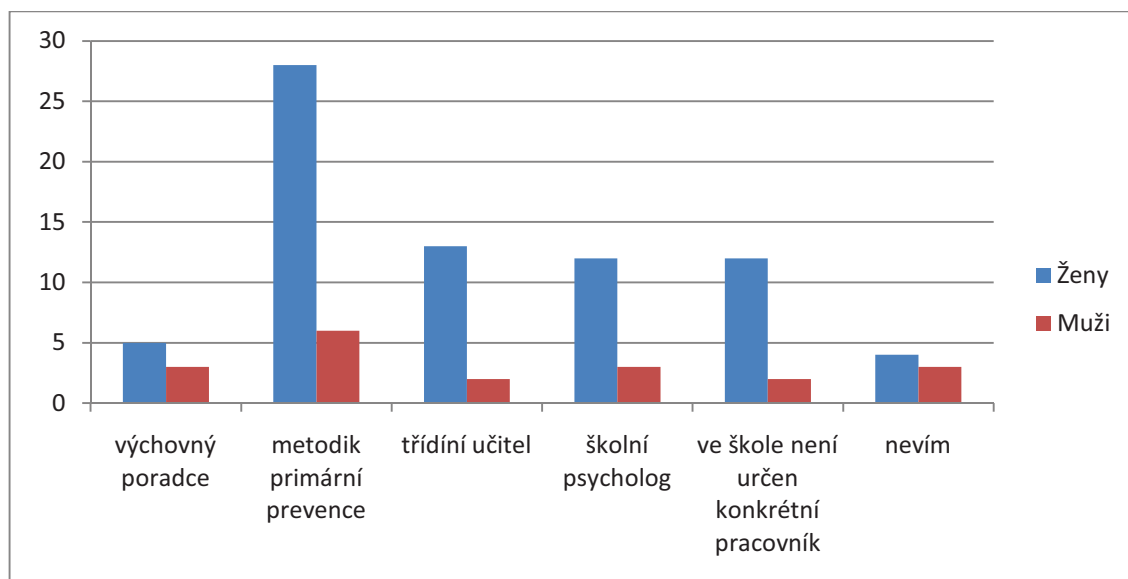
	Ženy	Muži
výchovný poradce	23	5
metodik primární prevence	63	9
školní psycholog	3	2
v naší škole nebyl pověřen žádný pracovník	4	1
nevím	1	2



Na otázku uvedlo 63,71% (63 žen, 9 mužů) respondentů metodika primární prevence, 24,77% (23 žen, 5 mužů) výchovného poradce, školního psychologa 4,42% (3 ženy, 2 muži), ve škole nebyl pověřen žádný pracovník – přesvědčeno je 4,42% (4 ženy, 1 muž) učitelů a 2,65% (1 žena, 2 muži) nevědělo.

Kdo ve Vaší škole provádí intervence při zjištění případů šikany?

	Ženy	Muži
výchovný poradce	5	3
metodik primární prevence	28	6
třídní učitel	13	2
školní psycholog	12	3
ve škole není určen konkrétní pracovník	12	2
nevím	4	3

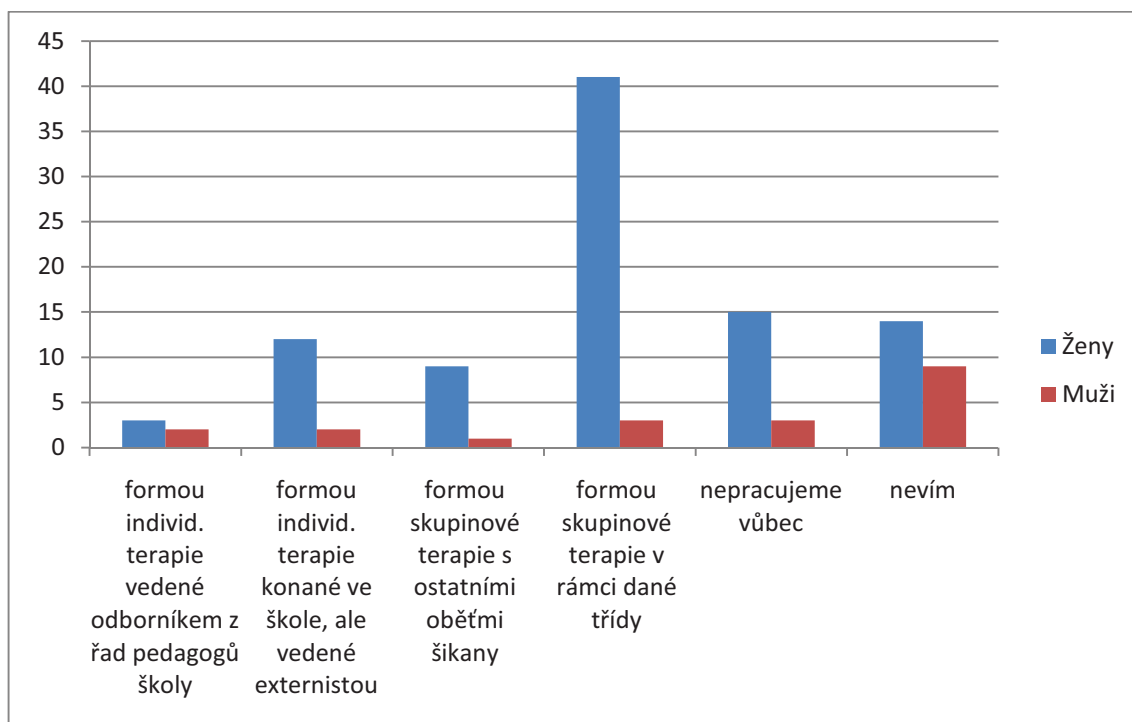


28 dotázaných (5 žen, 3 muži) uvedlo výchovného poradce, metodika primární prevence označilo 34 respondentů (28 žen, 6 mužů), třídního učitele 15 pedagogů (13 žen, 2 muži), školního psychologa 15 učitelů (12 žen, 3 muži), 14 respondentů

(12 žen, 2 muži) se domnívají, že ve škole není určen konkrétní pracovník, 7 učitelů (4 ženy, 3 muži) nevěděli.

Zjistíte-li případ šikany, jak pracujete s obětí?

	Ženy	Muži
formou individuální terapie vedené odborníkem z řad pedagogů školy	3	2
formou individuální terapie konané ve škole, ale vedené externistou	12	2
formou skupinové terapie s ostatními oběťmi šikany	9	1
formou skupinové terapie v rámci dané třídy	41	3
nepracujeme vůbec	15	3
nevím	14	9

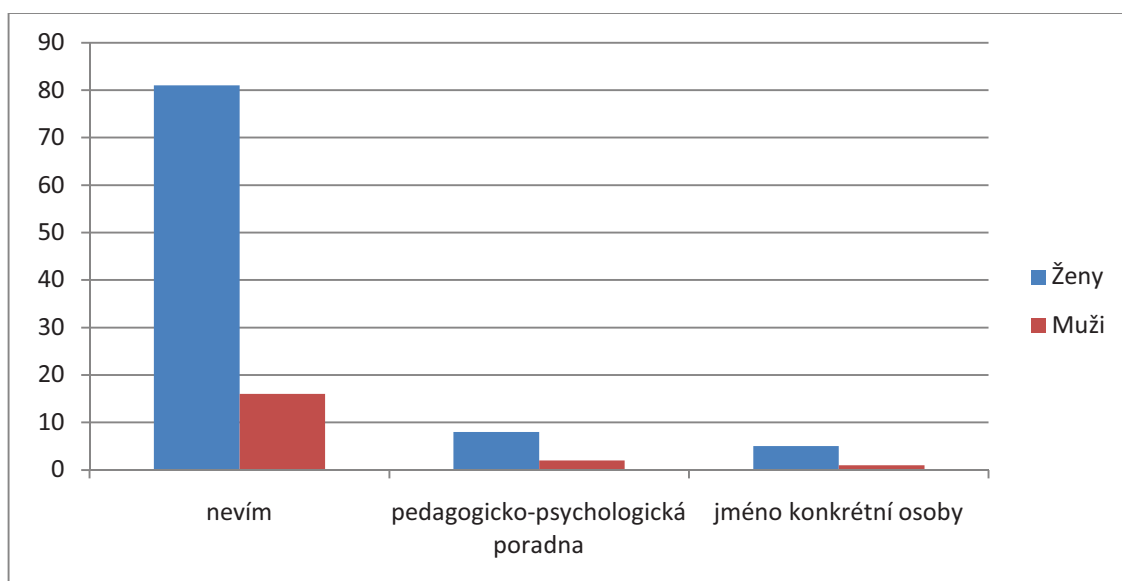


Tato otázka byla zodpovězena následovně. 3 ženy a 2 muže uvedli, že formou individuální terapie vedené odborníkem z řad pedagogů školy, 12 žen a 2 muži volili formu individuální terapie konané ve škole, ale vedené externím odborníkem.

10 respondentů (9 žen, 1 muž) uvedli formou skupinové terapie s ostatními oběťmi šikany. 44 učitelů (41 žena, 3 muži) odpověděli formou skupinové terapie v rámci dané třídy. 18 pedagogů (15 žen, 3 muži) uvedli, že nepracují vůbec, a 23 respondentů (14 žen, 9 mužů) nevědělo.

Se kterou organizací či externím pracovníkem škola spolupracuje v oblasti prevence šikany a intervence při zjištění případu?

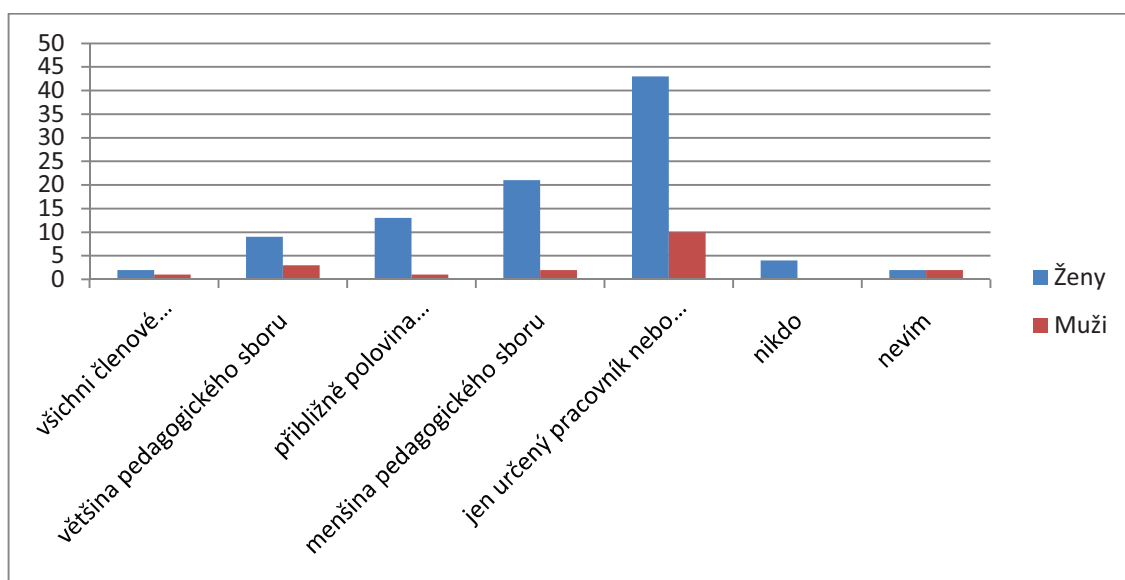
	Ženy	Muži
nevím	81	16
pedagogicko-psychologická poradna	8	2
jméno konkrétní osoby	5	1



Sedmá otázka byla otevřená. 85,84% respondentů (81 žen, 16 mužů) uvedlo, že nevědí. 8,84% učitelů (8 žen, 2 muži) napsalo pedagogicko-psychologickou poradnu a 5,30% (5 žen, 1 muž) uvedlo konkrétní jméno osoby.

Jaký podíl pedagogických pracovníků Vaší školy je podrobně seznámen s problematikou šikany?

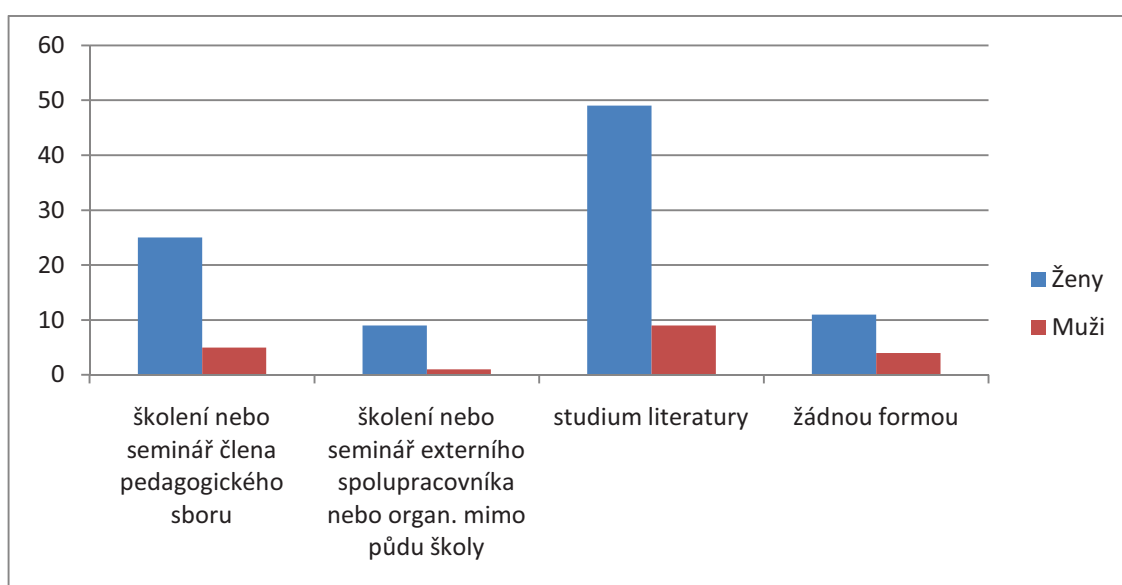
	Ženy	Muži
všichni členové pedagogického sboru	2	1
většina pedagogického sboru	9	3
přibližně polovina pedagogického sboru	13	1
menšina pedagogického sboru	21	2
jen určený pracovník nebo určení pracovníci	43	10
nikdo	4	0
nevím	2	2



Uvedená otázka byla zodpovězena následovně. 2 ženy a 1 muž uvádějí, že všichni členové pedagogického sboru. 12 učitelů (9 žen, 3 muži) se domnívá, že většina pedagogického sboru. Přibližně polovinu pedagogického sboru uvedlo 14 respondentů (13 žen, 1 muž), 23 učitelů (21 žena, 2 muži) uvedlo menšinu pedagogického sboru, 53 respondentů (43 žen, 10 mužů) uvádí jen určeného pracovníka nebo určené pracovníky. 4 ženy se domnívají, že nikdo a shodný počet 4 (2 ženy, 2 muži) nevěděli.

Jakou formou jste byl/a seznámen/a na Vaší škole s problematikou šikany?

	Ženy	Muži
školení nebo seminář člena pedagogického sboru	25	5
školení nebo seminář externího spolupracovníka nebo organizace mimo půdu školy	9	1
studium literatury	49	9
žádnou formou	11	4

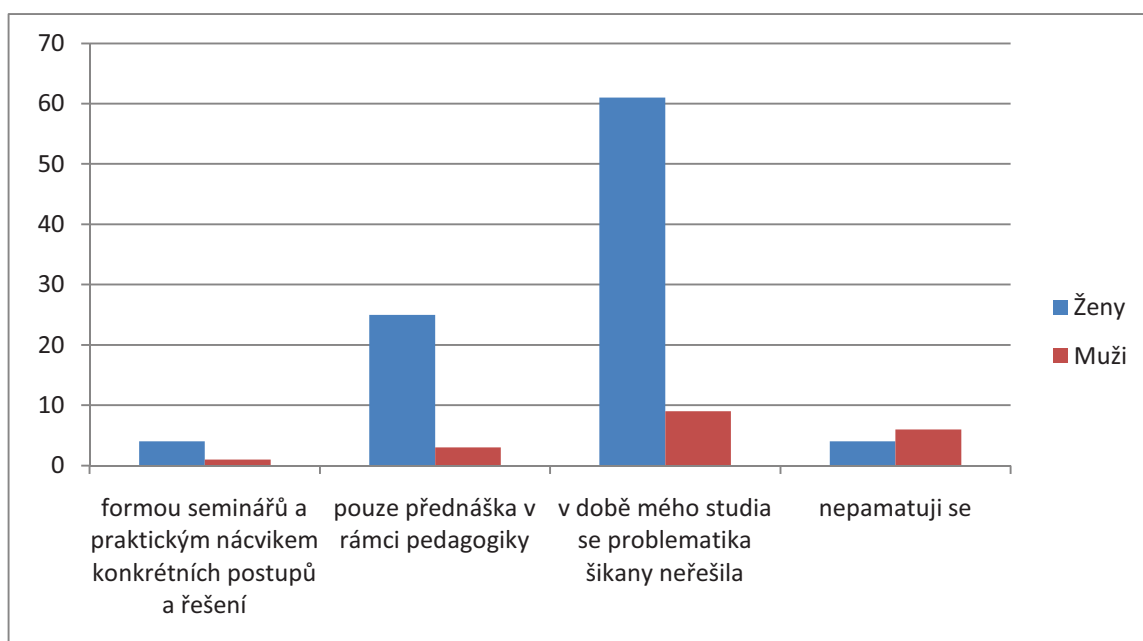


58 dotázaných (49 žen, 9 mužů) uvedlo studium literatury. Třicet učitelů (25 žen, 5 mužů) uvedlo školení nebo seminář člena pedagogického sboru. 10 zaměstnanců (9 žen, 1 muž) byli na školení nebo semináři externího spolupracovníka nebo organizace mimo půdu školy. Žádnou formou nebylo seznámeno 11 žen a 4 muži.

V podotázce měli pedagogové uvést název či jméno externího subjektu, který pro ně zajišťoval školení. 6 pedagogů (5 žen, 1 muž), kteří byli tímto způsobem proškoleni, nebylo schopno na otázku odpovědět, protože si název nebo jméno nepamatovali. Zbylé 4 ženy název uvedly.

S problematikou šikany, postupy a prevencí sem byl seznámen/a při svém pedagogickém vzdělání na VŠ:

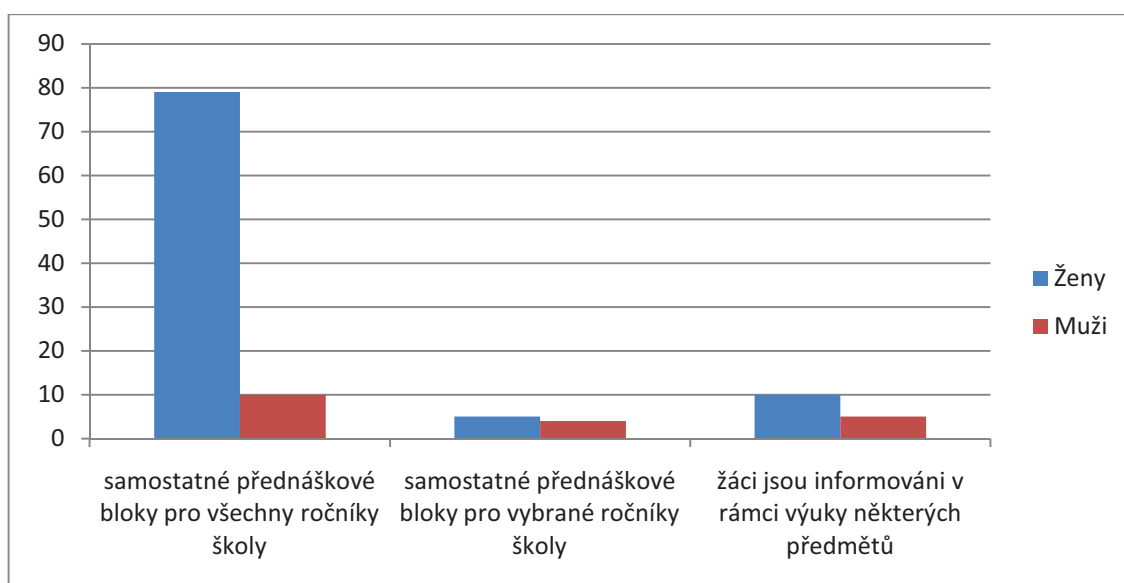
	Ženy	Muži
formou seminářů a praktickým nácvikem konkrétních postupů a řešení	4	1
pouze přednáška v rámci pedagogiky	25	3
v době mého studia se problematika šikany neřešila	61	9
nepamatuji se	4	6



Otázka byla zodpovězena následovně. 61,94% respondentů (61 žen, 9 mužů) uvedlo, že v době jejich studia se problematika šikany neřešila. 24,77% (25 žen, 3 muži) se s problematikou šikany seznámila pouze na přednáškách v rámci pedagogiky. 8,84% respondentů (4 ženy, 6 mužů) si již nepamatují, pouhá 4,42% pedagogů (4 ženy, 1 muž) odpovědělo „ano, formou seminářů a praktickým nácvikem konkrétních postupů a řešení.“

Který z následujících postupů používáte ve Vaší škole jako hlavní pro prevenci šikany?

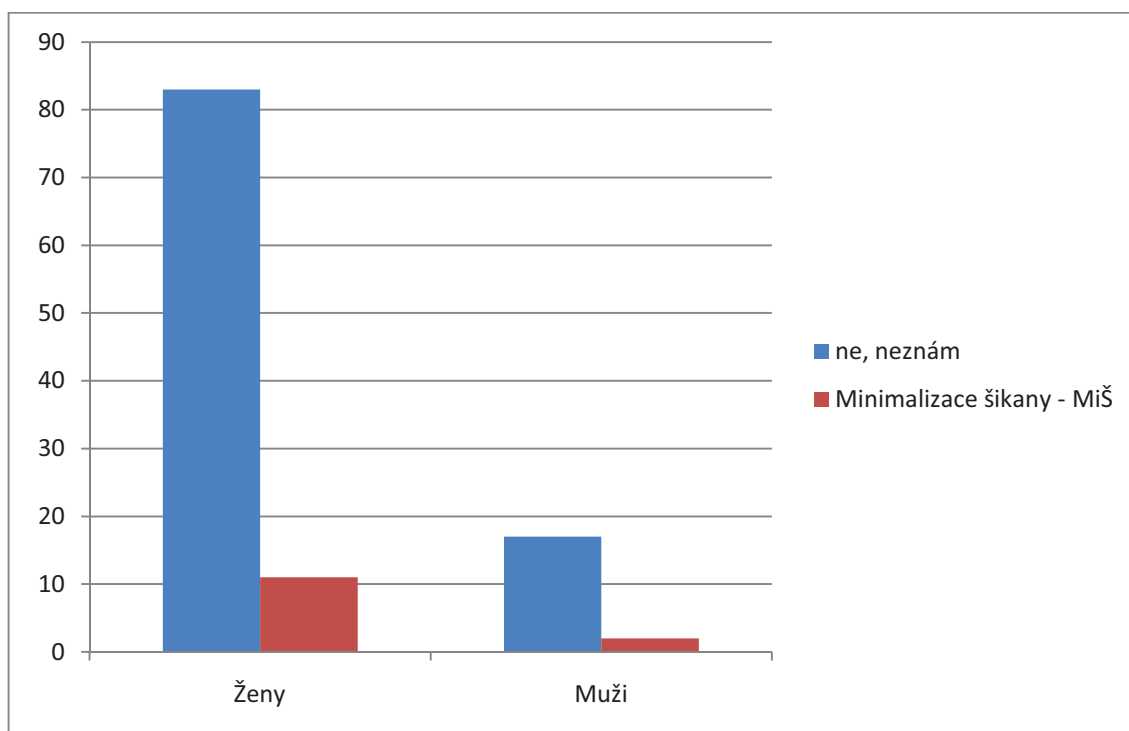
	Ženy	Muži
samostatné přednáškové bloky pro všechny ročníky školy	79	10
samostatné přednáškové bloky pro vybrané ročníky školy	5	4
žáci jsou informováni v rámci výuky některých předmětů	10	5



Nejčastěji uváděným postupem prevence jsou přednáškové bloky pro všechny ročníky školy – 89 respondentů (79 žen, 10 mužů). 15 učitelů (10 žen, 5 mužů) uvedlo, že jsou žáci informováni v rámci výuky některých předmětů (např. základy společenských věd, občanská a rodinná výchova, psychologie). 5 žen a 4 muži vybrali samostatné přednáškové bloky pro předem vybrané ročníky. Z ostatních možností nebyla vybrána žádná.

Znáte nějaké celorepublikové, popř. krajské programy prevence proti šikaně?

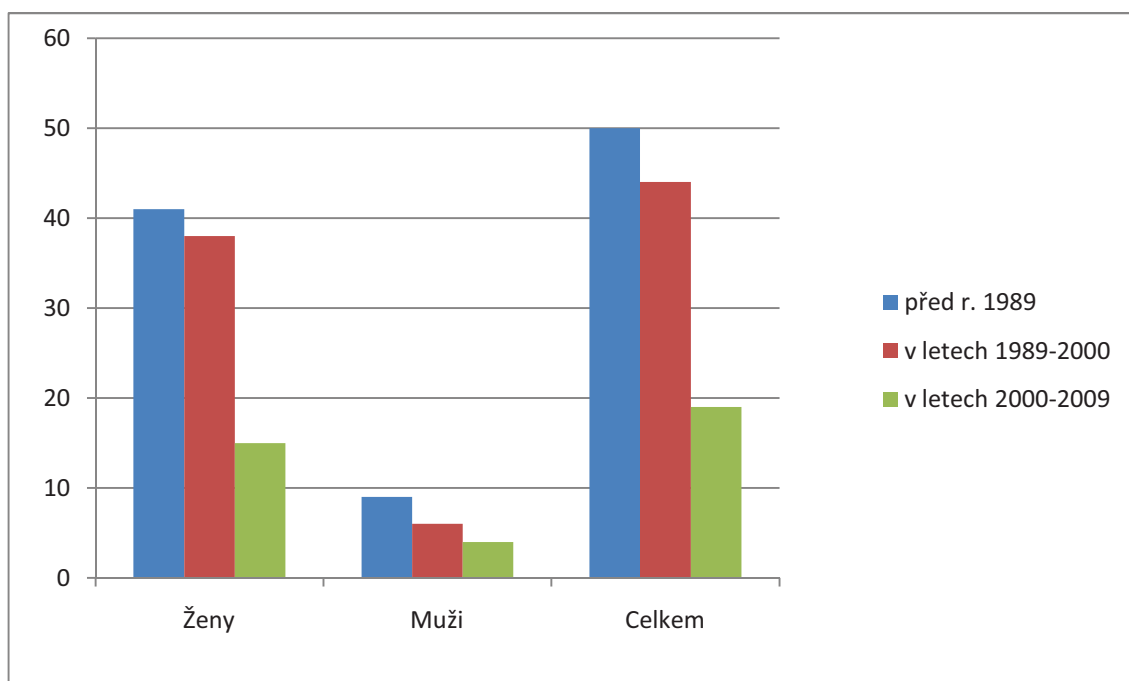
	Ženy	Muži
ne, neznám	83	17
Minimalizace šikany - MiŠ	11	2



Poslední otevřená otázka byla zodpovězena následovně. 88,49% respondentů (8 žen, 17 mužů) odpovědělo „ne, neznám“, pouze 11,50% (11 žen, 2 muži) uvedli projekt Minimalizace šikany.

Časové období získání pedagogického vzdělání

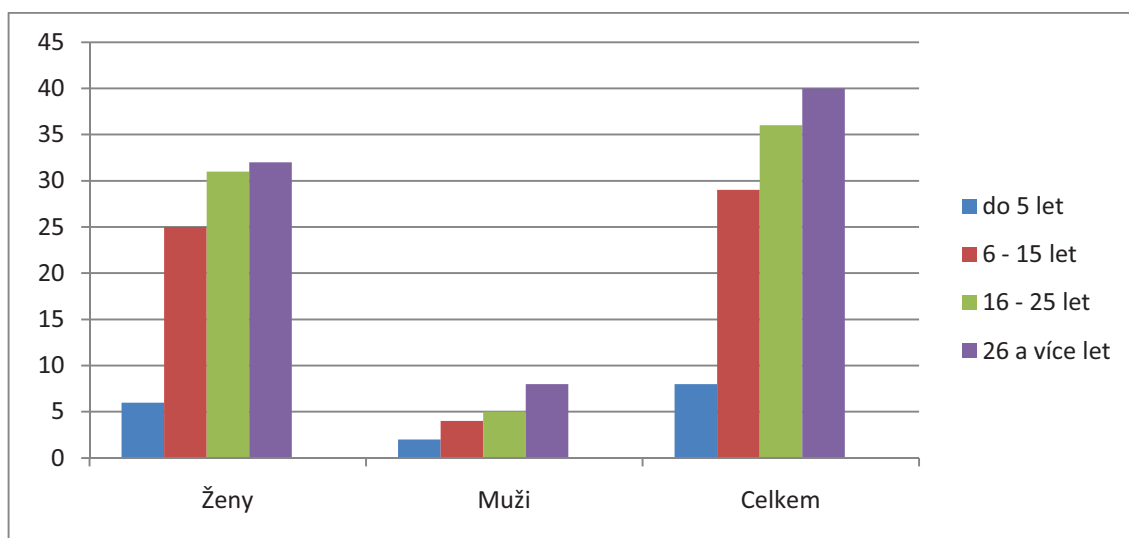
	před r. 1989	v letech 1989 - 2000	v letech 2000-2009
Ženy	41	38	15
Muži	9	6	4
Celkem	50	44	19



Na dotazník odpovídalo 94 žena a 19 mužů. 41 žen ukončilo pedagogické vzdělání před rokem 1989, 38 žen v letech 1989 – 2000 a 15 učitelek v letech 2000 – 2009. Z celkového počtu mužů 9 absolvovalo pedagogické vzdělání před rokem 1989, 6 v letech 1989 – 2000 a zbývajících 4 učitelé v letech 2000 – 2009.

Délka pedagogické praxe

	do 5 let	6 - 15 let	16 - 25 let	26 a více let
Ženy	6	25	31	32
Muži	2	4	5	8
Celkem	8	29	36	40



Z uvedeného počtu dotazovaných má 8 pedagogů praxi do 5 let, 29 respondentů v rozmezí 6 až 15 let. 36 učitelů vyučuje 16 – 25 let a poslední skupinu tj. praxi více než 26 let má 40 pedagogů.

6.3 Verifikace hypotéz

H 1 - Učitelé jsou obeznámeni s výskytem šikany na škole.

Byla verifikována.

H 2 - Pedagogové vědí, jak postupovat v případě odhalení šikany.

Byla falzifikována.

H 3 - Učitelé mají dostatek podrobných informací o šikaně.

Byla falzifikována.

H 4 - Učitelé neznají konkrétní programy proti šikaně a neaplikují je v praxi.

Byla verifikována.

6.4 Závěr šetření

Stanovené cíle šetření, zda jsou v současné době učitelé dostatečně připraveni na práci s dětmi v oblasti šikany – počínaje prevencí a konče odhalením konkrétních případů šikany a jejího dalšího řešení, byly splněny.

Překvapujícím zjištěním je, že nejvíce informací o šikaně a jejím řešení získávají pedagogové prostřednictvím studia literatury. Podle mého názoru by veškerá práce s šikanou měla být stavěna na základech tzv. zážitkové pedagogiky a týmové práci pedagogického sboru pod vedením vyškoleného odborníka. Dalším zarážejícím faktem je, že informace o šikaně jsou spíše základní. Podrobné seznámení se s problematikou je nedostačující.

V rámci šetření se potvrdil i fakt, že je šikaně na školách stále věnována pozornost spíše „papírově“. Jsou splněny požadavky vycházející z pokynů Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, ale konkrétní kroky vedoucí ke zlepšení např. klimatu ve třídách či pravidelné sledování a vyhodnocování vztahů mezi dětmi jsou zatím ojedinělé.

Závěr

Proč je tak důležité věnovat se fenoménu šikany v tak širokém záběru? Šikana je totiž svojí podstatnou popřením lidskosti a útokem na základní potřebu – potřebu bezpečí. Ponižuje základní lidská práva a znevažuje základní lidské hodnoty. A právě to jsou důvody, proč by se šikaně měla věnovat i sociální pedagogika.

Šikana je v naší společnosti častým jevem, provází nás na každém kroku. Neomezuje se již pouze na školu, stále častěji se objevuje i v pracovním procesu, mezi sousedy, dokonce i v rámci rodiny a přátel. Jde o patologii, která zaplavila celou společnost. Živnou půdou se pro ni stává odlidšťování vztahů, egoizmu a neskrývaného násilí nejen v médiích. Šikana se tedy z tohoto úhlu pohledu nestává záležitostí jednotlivců, ale nás všech. Je proto na místě hledat cesty, které nám u dětí pomohou rozvíjet zodpovědnost k druhým.

V české společnosti se v posledním období projevila značná citlivost k tomuto problému a společnost je, a nejen podle mého názoru, připravena s ním začít cíleně pracovat. I proto je důležité, aby všechny instituce a jejich členové, jež se s šikanou setkávají, postupovaly různě, bez zaváhání, ale současně i fundovaně a citlivě.

V mé práci se mi podařilo definovat a shrnout základní znaky šikany. Popsal jsem jednání agresora i oběti, instituce pomáhající při řešení šikany, šikanu z právního hlediska a možnostem prevence tohoto jednání.

Vzhledem k rozsahu práce jsem chtěl ověřit či vyvrátit, zda :

- mají pedagogové v současné době dostatečný přístup k informacím o šikaně,
- jsou osoby, které šikanují, v rámci českého právního systému, postižitelné,
- jsou pedagogové schopni řešit případy šikany na škole.

Dospěl jsem k závěru, že pedagogové mají v současné době dostatečný přístup k informacím. Existuje celá řada kvalitní literatury, která by měla být základem. Nelze se však při práci s tímto fenoménem omezovat pouze na studium odborného textu. Je nutné, aby takto sesbírané informace byly dále rozvíjeny v rámci dalšího vzdělávání pedagogů. Zásadní význam zde sehrávají pedagogická centra i nestátní instituce, které

nabízejí kvalitní programy, v jejichž rámci projdou učitelé praktickým tréninkem, jak poznat i léčit šikanu.

Postižitelnost agresora šikany je v rámci českého právního prostředí dostačující. I přesto, že termín šikana právně neexistuje, drtivá většina ataků splňuje znaky trestných činů. Šetření v těchto případech leží na bedrech Policie České republiky. Povinnosti plynoucí ze zákona mají však i škola, její ředitelé, pedagogičtí pracovníci a v neposlední řadě i samotní rodiče.

Odhalit a zdárně vyřešit šikanu ve škole by mělo být zcela samozřejmé. Schopnost prakticky to realizovat je však závislá na vzdělanosti pedagogů či těch, kteří šikanu řeší. V současné době je takto vybavena menšina pedagogické veřejnosti. I proto by mělo být toto téma základem při pedagogickém vzdělávání budoucích učitelů. Strohé teoretické přednášky nahradit praktickým výcvikem.

V současné době se školám díky Rámcovým vzdělávacím programům a Školním vzdělávacím program otevřela možnost vybudovat si dobrou základnu pro boj s násilím. Nejen že jde o další téma, které splňuje požadavek provázanosti více předmětů, ale zejména si lze zvolit takové programy, které budují a zlepšují pozitivní klima ve školách, budují v dětech empatii a úctu k druhému člověku. Vždyť ať se nám to líbí nebo ne, děti jsou klíče, které otevírají dveře budoucnosti celé společnosti.

Resumé

Téma diplomové práce je Agresivita a šikana u školní mládeže.

První část je především teoretická.

Úvodní kapitola je zaměřena na definování klíčových znaků, které pomáhají lépe odhalit skupiny i školní třídy, v jejichž středu se odehrává drama šikany. Značná pozornost je věnována jednotlivým aktérům násilí. Jsou vymezeny stupně šikany, typy agresorů, stejně jako charakteristika obětí i ostatních zúčastněných.

Druhá část je věnována odhalení šikanování a pomoci šikanovaným. Rozkrytí propletence šikany je v mnoha ohledech složité a komplikované. O to důležitější je proto vědět, jak při odhalení postupovat a jakou pomoc všem zúčastněným poskytnout. Zásadní roli zde hrají pedagogové, rodiče a další odborné instituce.

Třetí kapitola se zabývá šikanou z právního hlediska. České právo poskytuje obětem šikany možnosti právní ochrany na několika úrovních. Základní jsou stanoveny v uvedených zákonech a vyhláškách. Povinnosti plynoucí ze zákona mají však i škola, její ředitelé, pedagogičtí pracovníci a v neposlední řadě i samotní rodiče.

Čtvrtá část ukazuje možnosti prevence šikany. Jsou uvedena opatření Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR, ukázáno schéma prevence a představeny dva preventivní programy Minimalizace šikany a CHIPS.

V předposlední empirické části je představeno dotazníkové šetření. Byl stanoven cíl a hypotézy, představen dotazník.

Šestá kapitola interpretuje zjištěná data z dotazníkového šetření. Stanovené cíle šetření, zda jsou v současné době učitelé dostatečně připraveni na práci s dětmi v oblasti šikany – počínaje prevencí a konče odhalením konkrétních případů šikany a jejího dalšího řešení, byly splněny.

Anotace

Diplomová práce se zabývá tématem agresivity a šikany u školní mládeže. V jednotlivých kapitolách jsou uvedeny znaky šikany, charakterizování agresorů i obětí, část mapuje právní prostředí v České republice ve vztahu k šikaně. Práce ukazuje možnosti odhalení a pomoci šikanovaným. Jsou představeny preventivní programy i schéma prevence šikany. Empirická část mapuje připravenost pedagogů na práci s dětmi v oblasti šikany.

Klíčová slova

Šikana, znaky šikany, agresor a oběť, preventivní programy, právo a šikana, Minimalizace šikany, CHIPS.

Annotation

This thesis deals with aggression and bullying of school children. The individual chapters are signs of bullying shown, characterized by predators and victims, a part maps the legal environment in the Czech Republic in relation to bullying. The work shows the possibility of detection and help. Prevention programs are presented as well as bullying prevention schemes. Empirical maps of the readiness of teachers for the work with children in the area of bullying.

Keywords

Bullying, signs of bullying, victim and aggressor, prevention programs, law and bullying, Minimization of bullying, CHIPS.

Seznam použité literatury a pramenů

1. Sbírka zákonů č. 317/2008, Školský zákon č. 561/2004 Sb.
2. Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy, k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, č. j. 24 246/2008-4.
3. Minimalizace šikany – shrnutí pilotního projektu 2005-2007. 1. vyd. Liberec: AISIS, občanské sdružení, 2008, 68 s. ISBN 978-80-904071-2-1.
4. ANIER, E. *Agresivita dětí*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004, 101 s. ISBN 807178-808-2.
5. BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. 1. vyd. Praha: ISV nakladatelství, 2003, 197 s. ISBN 80-86642-08-9.
6. ČERNOCH, F. a kol. *Šikaně stop*. 1. vyd. Praha: AVIS, 1999, 94 s. ISBN 8086049-14-0.
7. DAY, D. *Kde se to v nás bere?* 1. vyd. Praha: Portál, 1994, 32 s. ISBN 8085282-84-4.
8. FIELDOVÁ E. M.: *Jak se bránit šikaně: praktický rádce pro děti, rodiče i učitele*. 1. vyd, Praha: Ikar, 2009, 311 s. ISBN 978-80-249-1176-2.
9. GAJDOŠOVÁ, E., HERÉNYIOVÁ, G. *Rozvíjení emoční inteligence žáků*. 1. vyd. Praha: Portál, 2006, 324 s. ISBN 80-7367-115-8.
10. HAVLÍKOVÁ, M., KOLÁŘ, M. *Sociální klima v prostředí základních škol ČR*. Praha: MŠMT ČR, 2001 (celé k nahlédnutí na MŠMT).
11. KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001, 254 s. ISBN 80-7178-513-X.
12. KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve škole: příčiny, diagnostika a praktická pomoc*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997, 127 s. ISBN 80-7178-123-1.
13. LAINOVÁ, M. a kol. *Děti a jejich problémy 2*. Sdružení Linka bezpečí, 2007, 35 s. ISBN 978-80-254-1372-2.
14. LOVASOVÁ, L. *Šikana*. 1. vyd. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí o.s.p., 2006, 28 s. ISBN 80-86991-65-2.
15. MUFSONOVÁ, S., KRANZOVA, R. *O týrání a zneužívání*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996, 132 s. ISBN 80-7106-194-8.
16. ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995, 95 s. ISBN 80-7178-049-9.

17. <http://www.aisis.cz>
18. <http://www.aplikace.mvce.cz>
19. <http://www.ceskaskola.cz>
20. <http://www.linkabezpeci.cz>
21. <http://www.minimalizacesikany.cz>
22. <http://www.msmt.cz>
23. <http://www.nadaceo2.cz>
24. <http://www.nimd.cz>
25. <http://www.pppnj.cz>
26. <http://www.ped.muni.cz>
27. <http://www.pravnipredpisy.cz>
28. <http://www.radio.cz>
29. <http://www.rozhlas.cz>
30. <http://www.sikana.org>
31. <http://www.slovník-cizich-slov.abz.cz>
32. <http://www.sssbrno.cz>
33. <http://www.ucitelskenoviny.cz>
34. <http://www.uiv.cz>
35. <http://www.viod.cz>

Seznam příloh

Příloha č. 1

Dotazník

Příloha č. 2

Projekt CHIPS

Příloha č. 3

Minimalizace šikany

Příloha č. 4

Informační leták pro děti

Příloha č. 5

Informační leták pro rodiče

Příloha č. 6

Místa pomoci

Dotazník pro pedagogy – téma šikana

1. Jak často během školního roku řešíte případy šikany?

- a) několikrát do týdne
- b) průměrně jednou za 14 dnů
- c) průměrně jednou měsíčně
- d) méně často než jednou měsíčně
- e) šikana se v naší škole nevyskytuje
- f) nevím

2. V jaké míře se podle Vašeho odhadu daří případy šikany na Vaší škole zjišťovat?

- a) zjištěny jsou všechny nebo téměř všechny případy
- b) zjištěných případů je spíš více než nezjištěných
- c) zjištěných i nezjištěných případů je přibližně stejně
- d) zjištěných případů je spíš méně než nezjištěných
- e) zjištěno je jen málo případů, nezjištěných případů je velká většina
- f) žádné případy nebyly zjištěny, ale máme důvodné podezření, že se šikana v naší škole vyskytuje
- g) žádné případy nebyly zjištěny, šikana se na naší škole nevyskytuje
- h) nevím

3. U každé z uvedených osob-funkcí vyznačte, do jaké míry je dle Vašeho názoru nezbytná její přítomnost pro řešení případu šikany (volte ze škály 1 – 4 , 4 = osoba zcela nezbytná, 1 = osoba není vůbec důležitá):

- a) ředitel
- b) třídní učitel
- c) rodiče aktérů
- d) oběť
- e) agresor
- f) školní psycholog
- g) výchovný poradce
- h) školní metodik prevence

4. Kdo byl ve Vaší škole pověřen odpovědností za prevenci šikany? (Uved'te jedinou odpověď – pokud je odpovědnost rozdělena mezi více osob, uveďte osobu s největším nebo klíčovým dílem odpovědnosti.)

- a) výchovný poradce
- b) metodik primární prevence
- c) třídní učitel
- d) školní speciální pedagog
- e) školní psycholog
- f) jiný pracovník (uveďte, jeho funkční zařazení)
- g) v naší škole nebyl pověřen žádný pracovník
- h) nevím

5. Kdo ve Vaší škole provádí intervenci při zjištění případu šikany? (Uved'te jedinou odpověď – pokud intervenci provádí víc osob, uveďte osobu, která ji provádí nejčastěji.)

- a) výchovný poradce
- b) metodik primární prevence
- c) třídní učitel
- d) školní speciální pedagog
- e) školní psycholog
- f) jiný pracovník (uveďte, kdo)
- g) ve škole není určen konkrétní pracovník
- h) nevím

6. Zjistíte-li případ šikany, jak pracujete s obětí?

- a) formou individuální terapie vedené odborníkem z řad pedagogů školy
- b) formou individuální terapie konané ve škole, ale vedené externím odborníkem
- c) formou skupinové terapie s ostatními oběťmi šikany
- d) formou skupinové terapie v rámci dané třídy
- e) nepracujeme vůbec
- f) nevím

7. Se kterou organizací či externím pracovníkem škola spolupracuje v oblasti prevence šikany a intervence při zjištění případu?

.....
.....
.....
.....

8. Jaký podíl pedagogických pracovníků Vaší školy je podrobně seznámen s problematikou šikany?

- a) všichni členové pedagogického sboru
- b) většina pedagogického sboru
- c) přibližně polovina pedagogického sboru
- d) menšina pedagogického sboru
- e) jen určený pracovník nebo určení pracovníci
- f) nikdo
- g) nevím

9. Jakou formou jste byl/a seznámen/a na Vaší škole s problematikou šikany?

- a) školení nebo seminář člena pedagogického sboru
- b) školení nebo seminář externího spolupracovníka nebo organizace na půdě školy
- c) školení nebo seminář externího spolupracovníka nebo organizace mimo půdu školy
- d) studium literatury
- e) jinou formou,
 uveďte:.....
- f) žádnou formou

Pokud pro Vaši školu zajišťoval školení v oblasti šikany externí subjekt, uveďte, prosím, jeho jméno či název.

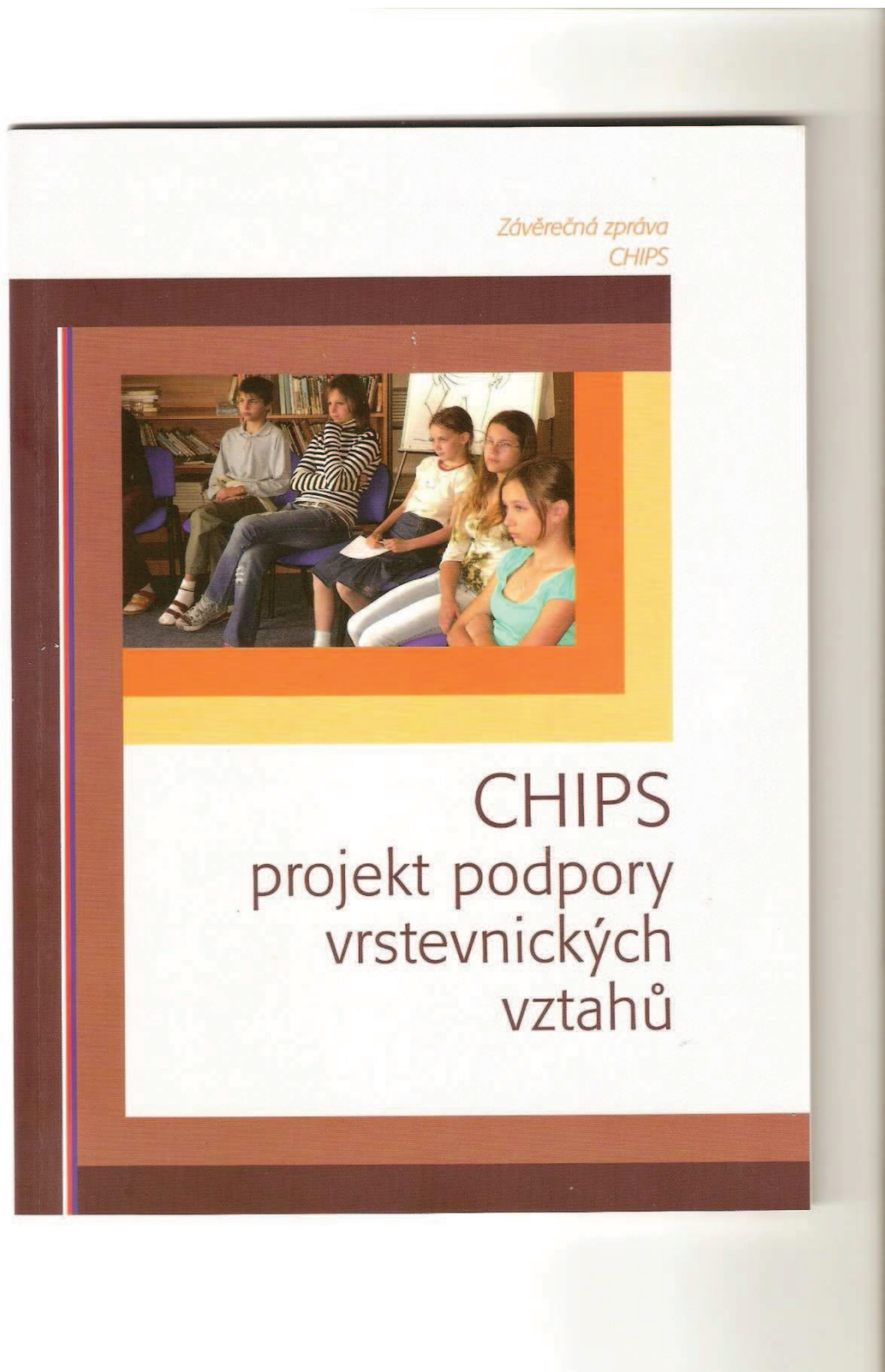
.....
.....
.....

10. S problematikou šikany, postupy a prevencí jsem byl seznámen/a při svém pedagogickém vzdělávání na VŠ:

- a) ano, formou seminářů a praktickým nácvikem konkrétních postupů a řešení
- b) ano, pouze přednáška v rámci pedagogiky
- c) ne, byl to pouze volitelný předmět
- d) ne, v době mého studia se problematika šikany neřešila
- e) nepamatuji se

Příloha č. 2

Projekt CHIPS



Minimalizace šikany

MRŠ

O ŠIKANĚ OBECNĚ

Chování, vztahy a celková atmosféra při počátečním a pokročilém stádiu šikanování podle Dr. M. Koliáře

Jak se oběti chovají a jak odpovídají?

Počáteční stádium	Pokročilé stádium
Poměrně otevřeně mluví o tom, co se jim stalo a kdo je šikanoval.	Je patrná ustrašenost. Nechtějí prozradit, kdo jim ublížil. Někteří zdůvodňují své zranění bizarním způsobem.

Jak spolupracují svědkové?

Počáteční stádium	Pokročilé stádium
Vyjadřují nesouhlas se šikanováním a bez většího strachu vypovídají.	Odmítají vypovídat. Tvrdí, že nic neviděli a neslyšeli. Občas přiznávají, že nesmějí nic říct, protože by měli pekle. Případně vypovědi působí podezřele.

Jak se svědkové vztahují k podezřelým agresorům?

Počáteční stádium	Pokročilé stádium
Násilí nepopírají a vyjadřují vůči němu své výhrady.	Násilí bagatelizují nebo ho popírají.

Jak se o konkrétním násilí vyjadřují ostatní členové skupiny?

Počáteční stádium	Pokročilé stádium
Projevují soucit s obětí. Ublíživání slabším považují za neférové.	Oběť je kritizována a znevažována. Často je obviněna, že si to vlastně způsobila sama.

Minimalizace šikany

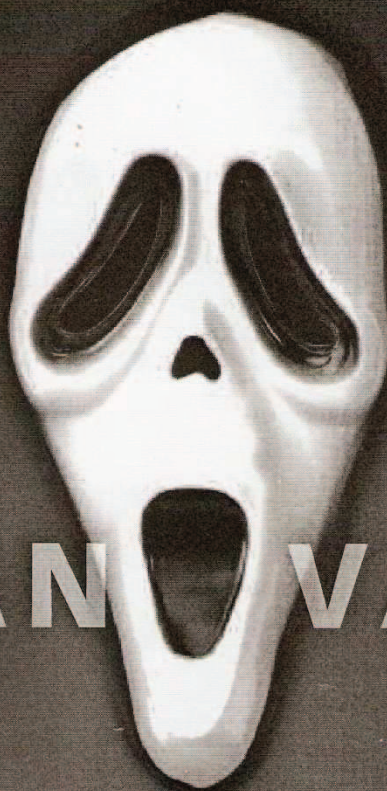
shrnutí pilotního projektu

2005 - 2007

Pilotní projekt Minimalizace šikany na školách iniciovala a financuje Nadace O₂

Informační leták pro děti

Nadace **O₂**



ŠIKANOVÁNÍ

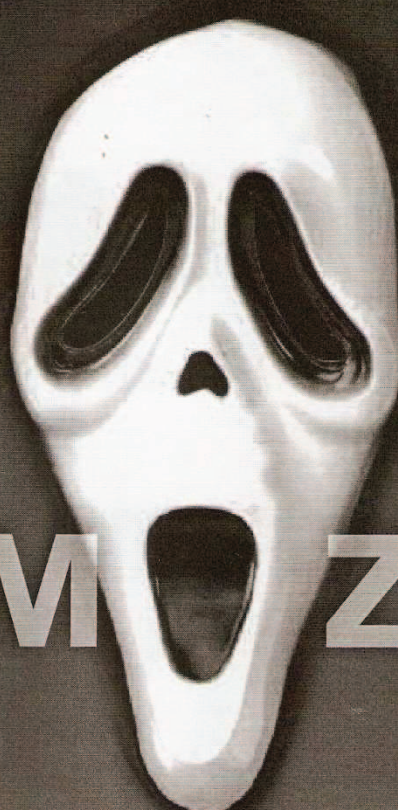
**Straší tě šikana?
Ublížíje někdo tobě nebo tvému kamarádovi?**

Neboj se o tom mluvit.

Šikana není nevinná hra. Není ostuda hledat pomoc, pokud tobě nebo tvému kamarádovi někdo ubližuje. Setkáš-li se se šikanou, promluv si s někým, komu důvěřuješ, nebo volej na bezplatnou Linku bezpečí 800 155 555.

Informační leták pro rodiče

Nadace O₂



POMLUKTE

I Vaše dítě může prožívat horor
Promluvte si s ním!

40 % dětí základních škol se setkala se šikanou. Třeba se týká i vašeho dítěte a vy o tom ani nevíte. Neberte jí na lehkou váhu. Pokud získáte sebemenší podezření, kontaktujte pracovníky školy a spolupracujte s nimi na řešení. Více se dozvíte také na www.minimalizacesikany.cz.

Šikana je ve větší či menší míře na každé škole. Škola, která si je toho vědoma a pracuje na řešení, patří mezi osvícené! Škola, která výskyt popírá, signalizuje nebezpečí.

Příloha č. 6

Místa pomoci

Sdružení Linka bezpečí
Ústavní 95/91
181 21 Praha 8

www.linkabezpeci.cz
bezplatná linka 116 111

Občanské sdružení Společenství proti šikaně
Pedagogicko-psychologická poradna SŠt
Zelený pruh 1294/50
147 08 Praha 4

www.sikana.org

Amnesty International ČR
Provaznická 3
110 00 Praha 1

www.amnesty.cz

Nadace O₂
Za Brumlovkou 266/2
140 22 Praha - Michle

www.nadaceo2.cz

AISIS o.s.
Gorkého 199
272 01 Kladno

www.aisis.cz

Vzdělávací institut ochrany dětí, o.p.s.
U Pergamenky 1511/3
170 00 Praha 7

www.viod.cz

Ústav pro informace ve vzdělávání
Senovážné náměstí 26
P.O.Box č. 1
110 06 Praha 1

www.uiv.cz